

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการศึกษาเรื่อง คนเร่ขายยาสมุนไพร : วิถีชีวิตและกระบวนการสร้าง “ร่าง” ในครั้งนี้ผู้ศึกษาให้ความสนใจกับปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งในชนบทภาคเหนือได้ออกเดินทางรอนแรมข้ามจังหวัด เพื่อเดินเร่ขายยาสมุนไพรว่าเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นการปรับตัวของชุมชนชนบทต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรายล้อมตนเอง โดยที่การปรับตัวโดยการเดินทางออกจากหมู่บ้านเพื่อเร่ขายยาสมุนไพรของชาวบ้านนั้น เป็นที่น่าสนใจว่า เหตุยาสมุนไพรจะเป็นสินค้าที่ชาวบ้านทำการเร่ขายและสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านได้ พร้อมทั้งน่าสนใจว่าชาวบ้านกลุ่มนี้ขายสินค้ายาสมุนไพรของตนเองได้อย่างไร

ในส่วนนี้ผู้ศึกษาจะนำเสนอแนวคิดหลักสำคัญในการศึกษา 2 แนวคิด ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดที่ว่าด้วย “สินค้าวัฒนธรรมและกระบวนการกลายเป็นสินค้าของวัฒนธรรม” และแนวคิดที่ว่าด้วย “ร่างกายและทุนกายภาพ” โดยที่แนวคิดที่ว่าด้วย “สินค้าวัฒนธรรมและกระบวนการกลายเป็นสินค้าของวัฒนธรรม” จะช่วยให้แนวทางการศึกษาและอธิบายกระบวนการเกิดขึ้นของการเร่ขายยาสมุนไพรในฐานะของสินค้าวัฒนธรรม ว่าเหตุใดยาสมุนไพรของชาวบ้านจึงมีที่ทางในโลกยุคปัจจุบัน และแนวคิดที่ว่าด้วย “ร่างกายและทุนกายภาพ” จะช่วยในการฉายภาพทางความคิดเกี่ยวกับการใช้ “ร่าง/ร่างกาย” ของชาวบ้านในกระบวนการค้า ซึ่งร่างกายคือแหล่งอ้างอิงที่สำคัญต่อการขาย ทั้งนี้สำหรับการศึกษาในครั้งนี้อย่างผู้เขียนมิได้พิจารณา ร่างกายในฐานะที่เป็น อวัยวะ แขน ขา หน้าตา เท่านั้น แต่พิจารณาร่างกายในความหมายกว้างครอบคลุมนับตั้งแต่เรื่องของท่าทาง วิธีคิด ความรู้ การพูดจา น้ำเสียง หรือบุคลิกลักษณะบางประการที่ติดอยู่กับร่างนั้น นั่นคือการพิจารณาร่างกายในฐานะ “ร่าง” ที่ถูกสร้างโดย “สังคม” ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

1.แนวคิดที่ว่าด้วย “สินค้าวัฒนธรรมและกระบวนการกลายเป็นสินค้าของวัฒนธรรม”

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2539 : 10-16) ได้อธิบายถึงกระบวนการเกิดขึ้นและเติบโตของ “สินค้าวัฒนธรรม” ในระดับมหภาคไว้อย่างน่าสนใจ ทั้งนี้รังสรรค์เสนอว่า “สินค้าวัฒนธรรม” นั้นมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับ “ทุนวัฒนธรรม” (cultural capital) และ “การฝังตัวทางวัฒนธรรม” (cultural embodiment) กล่าวคือ สินค้าวัฒนธรรม คือ สินค้าและบริการที่ถูกผลิตขึ้นด้วยทุนที่มีนัยยะทางวัฒนธรรมและมีการฝังตัวของวัฒนธรรมในสินค้าและบริการนั้น กล่าวคือ คือเมื่อเราซื้อ/

บริโภคนสินค้าและบริการสิ่งที่ได้มาไม่ใช่เฉพาะสินค้าที่สนองความพอใจหากได้บริโภค/เสพ “วัฒนธรรมที่ฝังตัวอยู่ในสินค้านั้นๆ ด้วย” พร้อมกันนี้รัฐสวัสดิได้เสนอให้เห็นกระบวนการเติบโตของ สินค้าและทุนทางวัฒนธรรมในระดับมหภาคหรือระดับโลกว่าประกอบไปด้วยกระบวนการ 4 กระบวนการที่มีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ได้แก่

1) กระบวนการแปรวัฒนธรรมเป็นสินค้า(Commodification /Commoditization Of Cultural)

มองว่าสิ่งที่เป็นสินค้าต้องมีราคา วัฒนธรรมเป็นสินค้าและมีราคาเพราะมีความต้องการซื้อ ซึ่งหากจะเข้าใจกระบวนการกลายเป็นสินค้าก็ต้องเข้าใจกระบวนการสร้างอุปสงค์/ความต้องการซื้อสินค้าวัฒนธรรมว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร ทั้งนี้ท่านได้อธิบายให้เห็นกระบวนการสร้างความต้องการซื้อสินค้าวัฒนธรรมในระดับโลกว่าเกิดขึ้นผ่านกระบวนการต่างๆ อาทิ การเติบโตของพลังเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งมีบทบาทในการผลักดันให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า และเมื่อวัฒนธรรมเข้าสู่ระบบตลาด จากนั้นก็ดำเนินการสร้างให้เกิดอุปสงค์-อุปทานในการบริโภคนสินค้าวัฒนธรรมดังกล่าว ผ่านระบบการอบรมบ่มนิสัย การศึกษา การสื่อสารผ่านสื่อสารมวลชนต่างๆ รวมไปถึงระบบการเมือง การปกครอง และระบบเศรษฐกิจ นอกจากกระบวนการสร้างอุปสงค์อุปทานภายในประเทศแล้ว การสร้างอุปสงค์อุปทานในระดับโลกก็เป็นอีกส่วนหนึ่งของกระบวนการแปรวัฒนธรรมเป็นสินค้า โดยผ่านกลไกการถ่ายทอดและครอบงำทางวัฒนธรรม เช่น ผ่านการโฆษณาและการส่งเสริมการขาย

2) พาณิชนวัตรของวัฒนธรรม(Commercialization of Cultural)

การผลิตสินค้าวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ต้องมีตลาดรองรับสินค้าเหล่านั้น และต้องเป็นการผลิตเพื่อขาย มิใช่การผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ ดังนั้นจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างตลาดในการรองรับสินค้าเหล่านี้จึงจะทำให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมสินค้าวัฒนธรรม ทั้งนี้การสร้างยี่ห้อให้กับสินค้าหรือ Brand เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ รวมไปถึงการกล่อมเกลาให้ผู้บริโภคมีความภักดีต่อยี่ห้อ (Brand loyalty) ก็นับว่ามีความจำเป็นอย่างมาก ตลอดจนการจับตลาดให้ถูกจุดก็เป็นเรื่องที่สำคัญ

3) เทคโนโลยีานุวัตรของวัฒนธรรม(Technologization of Cultural)

การพัฒนาของเทคโนโลยีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีสารสนเทศ เทคโนโลยีวัสดุภัณฑ์สมัยใหม่ และเทคโนโลยีชีวภาพ มีผลกระทบอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คน เช่น ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศกระทบต่อแบบแผนพื้นฐานในการสื่อสารของคน สื่อมวลชนมีบทบาทในเรื่องของการถ่ายทอดกระบวนการทัศนทางความคิด แบบแผนการดำรงชีวิตระบบคุณค่าของผู้คนเป็นอย่างมาก, การเกิดขึ้นของวัสดุภัณฑ์สมัยใหม่ เช่น โยเกิร์ต เหมิคอนดัก

เตอร์ มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตและสิ่งแวดล้อมของมนุษย์, ความก้าวหน้าทางพันธุวิศวกรรม(genetic engineering) มีผลต่อการเปลี่ยนโฉมหน้าประเภทอาหารที่มนุษย์รับประทานซึ่งส่งผลเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมการกินของมนุษย์

4) โทรทัศน์นวัตกรของวัฒนธรรม(Televisualization of Cultural)

ความก้าวหน้าของการพัฒนาเทคโนโลยีโทรคมนาคมและเทคโนโลยีอวกาศ ส่งผลให้เกิดบริการโทรทัศน์ระหว่างประเทศ เกิดเป็นเครือข่ายโทรทัศน์ทั่วโลก อันเป็นตัวแปรสำคัญในการเร่งกระบวนการโลกาภิวัตน์ ตลอดจนมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและบทบาทในการกล่อมเกลாதงวัฒนธรรม เนื่องจากโทรทัศน์เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรมการดำรงชีวิต วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการบริโภค วัฒนธรรมการพักผ่อนหย่อนใจ ระบบคุณค่าและศรัทธา ฯลฯ

อย่างไรก็ตามงานของรังสรรค์นั้นไม่ได้กล่าวถึงกระบวนการเกิดขึ้นในระดับท้องถิ่นและชาดการมองถึงความเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการในท้องถิ่นกับกระบวนการในระดับโลก ตลอดจนผลกระทบของกระบวนการดังกล่าวต่อผู้คนในสังคม โดยเฉพาะในประเด็นของการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการสานต่อชนชั้น ทั้งนี้สำหรับการเชื่อมโยงกระบวนการระดับโลกดังกล่าวกับท้องถิ่นหรือปัจเจกบุคคลนั้น โบตริยาร์ด (Baudillard) ได้เสนอแนวคิดว่าด้วย “สังคมบริโภค” โดยที่โบตริยาร์ดเสนอว่า “ตลอดเวลาคนเราได้ซื้อ ได้เป็นเจ้าของ ได้ชม ได้จับจ่ายใช้สอย แต่อันที่จริงคนเรากลับไม่ได้บริโภคอะไร” (ฌอง ฟรอนซ์ ชิบซัก 1985 แปลโดย สุทธิพันธุ์ จิราธิวัฒน์, 2531: 63) ปริมาณวัตถุซึ่งเราครอบครองอยู่หรือจำนวนความต้องการมีใช้สิ่งซึ่งกำหนดสังคมบริโภค แต่สิ่งที่บ่งชี้ลักษณะของสังคมบริโภคนั้นเกิดจากการที่เกิดมีค่าเชิงสัญลักษณ์ขึ้นอย่างจริงจัง หรือสิ่งที่โบตริยาร์ดเรียกว่า “การบริโภคสัญลักษณ์” แนวคิดที่อธิบายการบริโภคว่าเป็นการบริโภคสินค้ามากไปกว่าการบริโภคประโยชน์ของสินค้าของโบตริยาร์ด เป็นการสร้างคำอธิบายต่อยอดมาจากแนวคิดของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ที่เสนอว่าวัตถุ/สินค้ามีคุณค่า 2 ประการ คือ คุณค่าในการใช้สอย (use value) และคุณค่าในการแลกเปลี่ยน (exchange value) เช่น นาฬิกามีประโยชน์เป็นเครื่องมือบอกเวลา(use value) และมีราคา 300 บาท (exchange value) ส่วนโบตริยาร์ดกล่าวว่านอกจากคุณค่าทั้ง 2 ประการของวัตถุและสินค้าแล้ว ในสังคมแห่งการบริโภควัตถุ/สินค้ามีคุณค่าที่มากกว่านั้น คือ การมีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ (symbolic value) กล่าวคือ นอกจากนาฬิกาจะมีคุณค่าทั้ง 2 ประการแล้ว นาฬิกายังสื่อสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมบางประการ เช่น นาฬิกาสื่อถึงเวลาในยุคสมัยใหม่ที่มีความเป็นสากล ผู้ที่ใส่นาฬิกาจึงเป็นผู้ที่ทันสมัย ในแง่นี้นาฬิกามีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ที่แสดงความทันสมัยและแสดงถึงวัฒนธรรมสมัยใหม่ นอกจากนี้นาฬิกาบางยี่ห้อที่มีสัญลักษณ์ของความ

เป็นผู้ประสบความสำเร็จ เช่น นาฬิกาโรเล็กซ์ นอกจากการเป็นเครื่องบอกเวลาเช่นเดียวกับนาฬิกาทั่วไปแล้ว โรเล็กซ์ยังเป็นนาฬิกาที่มีราคาแพง เป็นนาฬิกาที่คนทั่วไปไม่สามารถซื้อหามาได้ จะมีเฉพาะคนที่มีฐานะดีเท่านั้น นาฬิกาโรเล็กซ์จึงมีนัยยะที่บอບอกว่าผู้สวมใส่เป็นคนชั้นสูง ร่ำรวย

โบตริยาร์ด เสนอว่า สินค้า/วัตถุต่างๆ ในยุคอุตสาหกรรมและทุนนิยมเกิดปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงในความหมายของวัตถุ โดยสังคมร่วมกันสร้างและมอบหน้าที่ใหม่ให้วัตถุในระบบดั้งเดิม โบตริยาร์ดมองว่าวัตถุในยุคสมัยนี้มีหน้าที่อย่างน้อย 2 ประการ คือ

1) หน้าที่พื้นฐานเบื้องต้น (primary function) นั้นหมายความว่าวัตถุนั้นใช้ทำอะไรในชีวิตประจำวัน

2) การสนองความเร่งรีบซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ระหว่างคนกับวัตถุ

หรือกล่าวโดยสรุปได้ว่า วัตถุ/สินค้าเข้าไปในระบบหน้าที่และองค์การหนึ่งๆ ได้อย่างไร (มอง ฟรอนซ์ ชิบซึก 1985 แปลโดย สุทธิพันธุ์ จิราธิวัฒน์, เพิ่งอ้าง: 58- 63) โบตริยาร์ดได้อธิบายและยกตัวอย่างเกี่ยวกับการใช้ไม้โอ๊ก (full oak) ว่าไม้โอ๊กต่างจากไม้สักไม่ใช่เพราะกำเนิดรากเหง้าหรือความหายากของไม้ แต่เป็นเพราะวิธีการใช้ไม้นั้นมาสร้างบรรยากาศ ไม้โอ๊กได้สื่อสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งแสดงออกถึงความอบอุ่นและสื่อสัญลักษณ์ของความเป็น "ผู้ดี" (noble) ในระบบการตกแต่งสมัยใหม่ไม้โอ๊กจึงได้รับการพิจารณาในฐานะสิ่งที่มีคุณค่าในการสร้างบรรยากาศมากกว่าการพิจารณาในเรื่องคุณสมบัติของเนื้อไม้ อาจกล่าวได้ว่าการบริโภคสินค้า/วัตถุในยุคสมัยปัจจุบันเป็นเรื่องของการให้ความสำคัญกับการบริโภคสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ติดมากับสินค้า/วัตถุนั้นๆ (โดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม)

นอกจากนี้แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นรูปแบบหนึ่งของทุนซึ่งรังสรรค์ได้นำเสนอนั้น บูร์ดิเยอนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสก็เป็นนักวิชาการอีกท่านที่มีการนำเสนอแนวคิดเรื่องนี้ไว้อย่างสนใจ

บูร์ดิเยอ (Bourdieu 1986 ในยศ สันตสมบัติ : 2546, Shilling :1993) เสนอทัศนะว่ามนุษย์ผู้กระทำทุกคน คือ นักสะสมทุนและลงทุนเพื่อมุ่งหวังผลกำไร ทั้งนี้บูร์ดิเยอได้นำเอาแนวคิดเรื่อง "ทุน" ของ Karl Marx มาขยายสู่การอธิบายรูปแบบความสัมพันธ์ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนในทางกายภาพ ทุนวัตถุ ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนสัญลักษณ์ในชีวิตประจำวัน บูร์ดิเยอได้แบ่งแยกทุนวัฒนธรรมออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

1) ทุนวัฒนธรรมที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมหรือการซึมซับเอาคุณค่าต่างๆ ที่มีความแตกต่างกันในแต่ละชนชั้นมาเป็นคุณค่าส่วนตัว นับตั้งแต่ทัศนคติเกี่ยวกับปัญหาทางสังคม ธรรมเนียมการดื่มไวน์ ความชื่นชมต่องานศิลปะ

2) ทุนวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ เช่น หนังสือ กวีนิพนธ์ ภาพวาด

3) ทุนวัฒนธรรมที่เป็นเรื่องของสถาบัน เช่น สถาบันการศึกษา ปรินซ์ปาต

แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ โดยการชี้ให้เห็นว่าทุนทุกประเภทต่างก็สามารถเปลี่ยนจากทุนประเภทหนึ่งไปสู่ทุนอีกประเภทหนึ่งได้ และรูปแบบของการแปลงทุนจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคมวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตามความสามารถในการเปลี่ยน/แปลงทุนประเภทต่างๆ ก็มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับปัจจัย/เงื่อนไขอื่นๆ เป็นต้นว่า ชนชั้น (ซึ่งจะกล่าวถึงประเด็นเรื่องของชนชั้นกับกระบวนการแปลงทุนจากรูปแบบหนึ่งไปเป็นอีกรูปแบบหนึ่งในหัวข้อต่อไป)

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ “ยาสมุนไพร” ซึ่งเป็นสินค้าที่ชาวบ้านเดินเร่ขายถูกพิจารณาในฐานะของ “สินค้าวัฒนธรรม” ที่ถูกผลิต โดยทุนทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน เป็นต้นว่า องค์ความรู้ในเรื่องของพืชสมุนไพร แหล่งสมุนไพร และองค์ความรู้ในการผสมยาสมุนไพร หรือการ “เข้ายา” ตามภาษาเมืองล้านนา โดยที่สินค้ายาสมุนไพรเหล่านั้นมีการฝังตัวทางวัฒนธรรมอยู่ในสินค้า กล่าวคือ เมื่อคนบริโภค/ซื้อ “ยาสมุนไพร” นอกจากจะได้ “ตัวยา” รักษาโรคที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคแล้ว พวกเขายังได้เสพ/บริโภควัฒนธรรมบางประการที่ฝังตัวใน “สินค้ายาสมุนไพร” ที่มีชาวบ้านจากชนบทเดินเร่ขายถึงหน้าบ้าน (ทั้งๆ ที่ผู้คนเหล่านั้นไม่สามารถมั่นใจได้ว่ายาสมุนไพรดังกล่าวจะรักษาโรคต่างๆ อย่างที่กล่าวอ้างสรรพคุณได้หรือไม่ แต่พวกเขาและเธอก็ตัดสินใจซื้อ/บริโภคนยาสมุนไพรเหล่านั้น)

ลือชัย ศรีเงินยวง (2532) ได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับมิติทางสังคมวัฒนธรรมของการใช้สมุนไพรไว้อย่างสนใจว่า การใช้สมุนไพรของชาวบ้านนั้นแสดงให้เห็นถึงการผสมกลมกลืนกันของวิถีชีวิตโดยส่วนรวม กล่าวคือ มองว่าเงื่อนไขทางนิเวศวิทยาโดยเฉพาะป่าและต้นไม้ที่ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่ด้วยอย่างกลมกลืน/เป็นหนึ่งในเดียวมีความสำคัญเป็นอย่างมาก การมีป่าจึงมิใช่เพียงแต่มีต้นไม้ที่เป็นพืชสมุนไพรที่ง่ายต่อการหยิบฉวย แต่ความสัมพันธ์กับป่ามีผลต่อโลกทัศน์และจิตสำนึกของชาวบ้านที่มีต่อชีวิตและธรรมชาติ การหยิบฉวยสมุนไพรจากป่าจึงแตกต่างจากการซื้อยาจากร้านขายยา/ร้านค้า การใช้สมุนไพรในการรักษาโรคของชาวบ้านด้านหนึ่งเป็นสิ่งที่แสดงถึงการน้อมรับความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติที่มีอยู่เหนือตัวตนของมนุษย์ ขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ารู้จักป่าและเข้าใจต้นไม้ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับความรู้สึก มั่นใจ ศรัทธาและแน่ใจที่จะใช้ (ลือชัย ศรีเงินยวง 2532 : 2)

แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปก้าวเข้าสู่ยุคทุนนิยม สมุนไพรและการแพทย์พื้นบ้านลดบทบาทลง วิถีชีวิตที่ต้องเกาะเกี่ยวกับ “เวลา” และการทำมาหาเงินทำให้ผู้คนรู้สึกว่ “ยาสมุนไพร” เป็นความยุ่งยากไม่สะดวก ไม่สอดคล้อง และไม่สมสมัย เป็นความล้าหลัง และเป็นความด้อยประสิทธิภาพ (ลือชัย ศรีวงเงิน 2532:2) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในแง่หนึ่งทำให้การใช้ยาสมุนไพรในการรักษาโรคในลักษณะของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพของคนในชุมชนถูกละเลย หดหู่ แต่ในอีกแง่หนึ่งการเปลี่ยนแปลงของเวลา ความไม่สอดคล้องกับการต้องเข้าปหาสมุนไพรเพื่อรักษาโรคต่างๆกับวิถีชีวิตของผู้คนในปัจจุบันก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปแบบวัฒนธรรมว่าด้วยภูมิปัญญาว่าด้วยสมุนไพรของชาวบ้านออกมาในรูปแบบของ “สินค้ายาสมุนไพร” ที่มีความสะดวกสบายในการซื้อหาและการใช้ ในขณะที่ความเชื่อมั่น ศรัทธาในคุณค่าของสมุนไพรยังคงฝังตรึงในจิตสำนึกของผู้คน การแปรรูปทุนทางวัฒนธรรมของสมุนไพรจากของอยู่ในป่าและภูมิปัญญาเฉพาะถิ่นไปสู่ “ยาสมุนไพร” ในแคปซูลและมีคนเดินเร่ขายไปทั่วสารทิศทำให้ยาสมุนไพรเป็นสินค้าวัฒนธรรมที่ผู้คนบริโภคอย่างแพร่หลาย

นอกจากการมีนัยยะทางสังคมวัฒนธรรมแล้ว การที่ยาสมุนไพรถูกทำให้กลายเป็นสินค้าวัฒนธรรมและขายได้นั้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสิ่งที่โบดริยาร์ดกล่าวว่า สินค้าหรือวัตถุนั้นต้องสามารถรวมเข้ากับระบบหน้าที่อื่นๆในสังคม(ฌอง ฟรอนซ์ ชิบซิก 1985 แปลโดย สุทธิพันธุ์ จิราธิวัฒน์, อ้างแล้ว : 60-61) เป็นต้นว่า ประเด็นเกี่ยวกับความล้มเหลวหรือวิกฤตศรัทธาที่การแพทย์แบบแผนในปัจจุบันเผชิญอยู่ รวมทั้งการเติบโตของกระแสคิดทางสังคมเกี่ยวกับการกลับไปสู่รากเหง้าและภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น หรือการบริโภคสินค้าที่มีลักษณะเป็นของแท้ ดั้งเดิม (authentic)

2. แนวคิดว่าด้วย “ร่างกายและทุนกายภาพ”

ในกระบวนการร่ายยาสมุนไพรของชาวบ้าน “ร่างกาย/ร่าง” เป็นเครื่องมือ (means) ที่สำคัญในกระบวนการค้า หรือกล่าวได้ว่า “ร่าง” ของชาวบ้านในฐานะคนร่ายยามีความสัมพันธ์กับ “งาน” ของคนเหล่านี้อย่างปฏิเสธไม่ได้ ทั้งนี้ทฤษฎีทางสังคมว่าด้วย ร่างกายสร้างอิทธิพลต่อวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา (Shilling 2005 : 1) ในส่วนต่อจากนี้จะอภิปรายแนวคิดทางสังคมวิทยาเกี่ยวกับร่างกาย ซึ่งเสนอโดยนักคิด 3 กลุ่ม¹ คือ

1. สายโครงสร้างนิยม (Structuralism) ซึ่งมองว่าร่างกายเป็นตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม กลุ่มนี้ประกอบด้วยนักคิดรุ่นคลาสสิกอย่าง มาร์กซ์ (Marx), เวเบอร์ (Weber), เดอร์ไคม์ (Durkheim) และ พาร์สันส์ (Parsons) ซึ่งมองไม่เห็นความสำคัญในการศึกษาร่างกายโดยตรง และให้ความสำคัญกับการศึกษาโครงสร้างไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจ หรือโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม

2. สายก่อสร้าง (Constructionism) นักคิดกลุ่มที่สองนี้เริ่มหันมาสนใจวิเคราะห์ร่างกายในฐานะเป็นพื้นที่ที่สร้างและถูกสร้างโดยโครงสร้างอำนาจที่แบบยล ซับซ้อน และมีหลายมิติ นักคิดสำคัญที่จะอภิปรายถึงในที่นี้ คือ ฟูโก (Foucault) และ บัตเลอร์ (Butler)

3. สายปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) จุดเน้นของนักคิดในสายนี้ คือ การผนวกมิติของอัตวิสัยและประสบการณ์การมีชีวิตรอยู่ (lived experience) เข้ามาในการวิเคราะห์ และเสนอว่า ร่างกายอยู่ในโลกทางสังคมและโลกทางสังคมอยู่ในร่างกาย หมายความว่า ร่างกายถูกสร้างโดยสังคมและร่างกายก็เป็นสิ่งที่ผลิต/สร้างโลกทางสังคมด้วย ร่างกายไม่ได้เป็นเพียง “ฝ่ายรับ” เชิงโครงสร้างเท่านั้น นักคิดที่จะอภิปรายในหัวข้อนี้ คือ บูร์ดิเยอ (Bourdieu) โดยที่แนวคิดของบูร์ดิเยอ (เป็นแนวคิดที่ผู้ศึกษานำมาใช้ในการศึกษา “ร่าง” ของคนร่ายยาสมุนไพร)

¹ การแบ่งกลุ่มนักคิดนี้แบ่งตาม Chris Shilling จากหนังสือเรื่อง The Body in Culture, Technology and Society, 2005 บทที่ 2 เรื่อง Classical Bodies หน้า 24-46 อภิปรายถึงนักคิดในสายโครงสร้างนิยม และบทที่ 3 เรื่อง Contemporary Bodies หน้า 47- 72 อภิปรายถึงกลุ่มนักคิดสาย Constructionism และ Phenomenology

1. สายโครงสร้างนิยม (Structuralism)

นักคิดทางสังคมศาสตร์รุ่นคลาสสิกอย่าง พาร์สันส์ (Talcott Parsons) ซึ่งเน้นการศึกษาการกระทำทางสังคม (social action) ไม่เห็นความสำคัญของร่างกายในฐานะเป็นสิ่งที่สร้างและถูกสร้างโดยอำนาจ เขาเน้นการวิเคราะห์แบบที่เรียกว่า normative orientation คือเห็นว่าบรรทัดฐานทางสังคม (social norms) และค่านิยมเป็นสิ่งที่สร้างให้เกิดการกระทำทางสังคม แม้พาร์สันส์จะสนใจเรื่องความเข้าใจแบบอัตวิสัย (subjective understanding) ของผู้กระทำ แต่ก็เสนอว่า การที่คนจะเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำนั้น เกิดจากบรรทัดฐานทางสังคม ดังนั้นประเด็นทางสังคมวิทยาที่จะต้องวิเคราะห์ในสายตาของพาร์สันส์ คือ การกระทำที่ถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางวัฒนธรรม

ในขณะที่ เดอร์ไคม์ เสนอว่า moral obligation สร้างการกระทำของมนุษย์ ความสนใจของ เดอร์ไคม์ ต่อร่างกายมีเฉพาะในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการแสดงศีลธรรมร่วม (shared moral) ของกลุ่มคนที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน ไม่จะเป็นการจัดการกับร่างกายด้วยการ ตัด ลัก เขียนสี หรือ ประดับประดา (Shilling 2005 : 29-46) ในทำนองเดียวกัน เวเบอร์ เสนอว่าองค์ประกอบของค่านิยม เช่น จริยธรรมแบบโปรเตสแตนต์ (Protestant Ethic) เป็นสิ่งซึ่งนำการกระทำของมนุษย์

แม้จะมีจุดยืนทางทฤษฎีที่ต่างกัน มาร์กซ์ ยังคงมองว่า ร่างกายเป็นผลผลิตของโครงสร้างสังคมเช่นกัน ประเด็นที่ มาร์กซ์ เน้นวิเคราะห์ คือ โครงสร้างทางเศรษฐกิจกับการควบคุมกิจกรรมทางกายภาพ ร่างกายเป็นตำแหน่งแห่งที่ที่ถูกสร้างและจัดระเบียบโดยโครงสร้างเศรษฐกิจ ร่างกายของคนงานถูกจำกัด และบีบบังคับให้ตอบสนองและยอมจำนนต่อการกดขี่ทางเศรษฐกิจ

2. สายรื้อสร้าง (Constructionism)

นักคิดหลักของกลุ่มนี้ คือ ฟูโก (Foucault) เขาวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยว่าสามารถดูได้จากการเปลี่ยนแปลงการใช้อำนาจควบคุม (mode of governmentality) มนุษย์ในทางกายภาพที่กระทำผ่านการจัดการกับร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นวิธีการ จ้องจ้ำ กักขัง ฝึมอง และการสร้างวินัยต่อร่างกาย เป็นต้น ในยุคสมัยใหม่นี้ การกดบังคับแตกต่างไปจากยุคศตวรรษที่ 18 ในสมัยนี้การบังคับใช้วิธีแบบ positive คือ ใช้กลยุทธ์การแยกประเภทร่าง โดยเพศภาวะ เช่น ร่างชาย - ร่างหญิง, ร่างที่เจ็บป่วย - ร่างที่สมบูรณ์ และ ร่างอารยะ - ร่างไร้อารยะ จากนั้นก็สร้างความหมายและจัดลำดับสูงต่ำของร่าง ภายใต้กระบวนการนี้ ซึ่ง ฟูโก เรียกว่า ปฏิบัติการทางวาทกรรม (discourse practice) คนจะถูกควบคุม อย่างไรก็ตามฟูกอมองว่าการควบคุมนี้ไม่ได้เป็นการ

ควบคุมแบบสมบูรณ์แบบและไม่ได้เด็ดขาด เนื่องจากโครงข่ายอำนาจไม่สามารถยึดกุมได้ทุกมิติของชีวิต (Shilling 2005 : 3-4) พูโกได้เปิดช่องทางที่จะวิเคราะห์ถึงจุดที่คนใช้ในการต่อรองกับวาทกรรมหลัก และเน้นอนคนให้ร่างกายเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการต่อรอง

บัตเลอร์ (Judith Butler) เป็นนักทฤษฎีสายสตรีนิยม หรือ Feminist ที่อิงแนวการวิเคราะห์แบบฟูโกมาอธิบายความสัมพันธ์ของผู้คนภายใต้ระบบชายเป็นใหญ่ ในงานเรื่อง *The Body and Society* (1996 อ้างใน Shilling 2005 :69) บัตเลอร์ มองว่า heterosexual matrix เป็นสิ่งที่สืบทอดระบบชายเป็นใหญ่ ไม่ใช่อย่างที่ พาร์สันส์ เสนอว่า heterosexual matrix นี้เป็นสิ่งที่สืบทอดครอบครั้ว และการแบ่งงานทางเพศ บัตเลอร์ วิเคราะห์ว่า ร่างกายของหญิงและชายถูกสร้างให้เป็นไปตามบรรทัดฐานผ่านค่านิยม ความเชื่อ ภาษา ซึ่งขัดขวางศักยภาพทางกายภาพของคน บัตเลอร์ มองว่าการกระทำของคนไม่ได้เป็นไปแบบ voluntaristic practice อย่างที่ Parsons เสนอ แต่ถูกกดบังคับโดยอำนาจในสังคม บัตเลอร์เห็นด้วยกับพูโกที่ว่า ร่างกาย คือ สิ่งที่ถูกสร้างไว้ก่อนแล้วด้วยวาทกรรม ไม่ใช่ด้วยกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคม (socialization) อย่างที่พาร์สันส์บอก

แม้จะเริ่มมีความสนใจที่จะมองไปที่ร่างกาย ในฐานะพื้นที่แห่งการแสดงอำนาจ และให้ความสำคัญในการศึกษาร่างกายมากกว่านักคิดในกลุ่มที่ 1 แต่นักคิดในกลุ่มนี้ก็ยังคงมองว่าร่างกาย คือ ปัญหา และคือสิ่งที่ถูกกระทำอยู่ดี แม้จะได้แย้งแนวคิดกลุ่มที่ 1 ว่า ร่างกายไม่ได้ถูกกระทำจากโครงสร้างอำนาจโดยตรงผ่านสถาบันหลักก็ตาม

3. สายปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology)

นักคิดกลุ่มที่ 3 เปลี่ยนมุมมองจากกลุ่มที่ 2 กล่าวคือ นักคิดกลุ่มที่ 3 นี้ไม่ได้มองว่าร่างกาย คือ ปัญหา และไม่ได้มองว่าร่างกายเป็นสิ่งที่ถูกกระทำ บุรีดิเยอ เสนอว่าร่างกายอยู่ในโลกทางสังคม (social world) และโลกทางสังคมก็อยู่ในร่างกาย บุรีดิเยอ ปฏิเสธว่า ร่างกายไม่ได้เป็นฝ่ายรับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเท่านั้น

ทั้งนี้ บุรีดิเยอ ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาและอธิบาย "ร่างกาย" ในฐานะที่เป็นแหล่งบรรจุคุณค่าทางสัญลักษณ์ และมองว่าร่างกายคือรูปแบบของทุนทางกายภาพ (body as a form of physical capital) ทั้งนี้แนวคิดดังกล่าวของบุรีดิเยอมีลักษณะบางประการที่คล้ายคลึงกับการอธิบายของเอเลียสในประเด็นเกี่ยวกับการสร้างร่างกายอารยะ (civilized body) กล่าวคือ ทั้ง 2 ท่านต่างก็เน้นย้ำให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาร่างกายกับตำแหน่งทางสังคม (social

location) ของผู้คน แต่อย่างไรก็ตามบูร์ดิเยอได้เน้นย้ำการอธิบายร่างกายในสังคมร่วมสมัยเป็นหลัก ส่วนเอเลียสจะวิเคราะห์กระบวนการทางประวัติศาสตร์ในการสร้างร่างกายของผู้คนเป็นสำคัญ

ในงานของบูร์ดิเยอ จะเน้นไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและความไม่เท่าเทียมกันในสังคมสมัยใหม่ โดยให้ความสนใจในการวิเคราะห์กระบวนการที่ร่างกายกลายเป็นสินค้าในสังคมสมัยใหม่ที่ซึ่งร่างกายไม่เพียงแต่ถูกซื้อขายในรูปแบบของแรงงานเท่านั้น แต่เป็นการวิเคราะห์ที่ว่าร่างกายนั้นกลายเป็น “ทุนทางกายภาพ” ที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นทุนอื่นได้อย่างไร แนวคิดของบูร์ดิเยอเป็นเรื่องของการสร้างทุนทางกายภาพ ซึ่งหมายถึง การพัฒนาส่วนต่างๆ ของร่างกายในทิศทางที่ยึดถือกันว่าเป็นการเพิ่มค่าให้กับเจ้าของร่างกายตามที่ยึดถือกันในแต่ละบริบทสังคมของร่างนั้นๆ และการแปรรูปทุนทางกายภาพ อันหมายถึงการเปลี่ยนทุนที่เกิดจากการที่ร่างกายมีส่วนในการสร้างงานหรือเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมไปเป็นทุนรูปแบบอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) ได้แก่ เงิน สินค้า และบริการ, ทุนทางวัฒนธรรม (culture capital) เช่น การศึกษา และทุนทางสังคม (social capital) ได้แก่ เครือข่ายเส้นสายในสังคมที่สามารถเกิดการแลกเปลี่ยนสินค้า บริการของสมาชิกในเครือข่ายความสัมพันธ์นั้นๆ (Shilling 1993: 127-128)

ร่างสร้างทางสังคม (The social formation of bodies)

บูร์ดิเยอเสนอแนวคิดที่น่าสนใจถึง “ความไม่สิ้นสุดของร่างกาย” (the unfinishedness of the body) และขยายขอบเขตในการอธิบายเกี่ยวกับร่างกายให้มากไปกว่าภาษา จิตสำนึก และเนื้อหนังมังสา บูร์ดิเยอสนใจว่าผู้คนพัฒนาและปรุงแต่งร่างกายของพวกเขาอย่างไร ตลอดจนสนใจว่าพวกเขานำเสนอร่างกายของตนเองผ่านท่าทางการเดิน การพูด และการแต่งตัวอย่างไร โดยบูร์ดิเยอมองว่าสิ่งเหล่านี้มีความห่างไกลจากความเป็นธรรมชาติ แต่เป็นเรื่องของการใช้ทักษะอย่างสูงและความแตกต่างทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ตั้งแต่ยังเด็กและชนชั้นทางสังคมของแต่ละคน (Bourdieu, 1984)

สิ่งที่ทำให้ร่างกายเป็นสิ่งซึ่งถาวรไว้ซึ่งชนชั้นทางสังคมนั้นมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัย 3 ประการ ได้แก่

1) ตำแหน่งทางสังคม (Social location) หมายถึง บริบทแวดล้อมในชีวิตประจำวันของผู้คนซึ่งมีผลต่อการพัฒนาร่างกายของพวกเขาและเธอ

2) นิสัยเคยชิน หรือ ฮาบิทัส (Habitus) หมายถึง โครงสร้างที่เป็นทั้งผู้สร้างและผู้ถูกสร้าง เป็นโครงสร้างที่ถูกสร้างขึ้นจากการสังเคราะห์กันระหว่างโครงสร้างทางสังคมที่อยู่ภายนอก (social

location) กับระบบการทำงานของร่างกายคนซึ่งอยู่ภายใน เมื่อ habitus ถูกสร้างขึ้นมาอยู่ในตัวคน เป็นเวลายาวนาน ก็จะกลายเป็นระบบความโน้มเอียงทางอุปนิสัย เป็นอารมณ์ ความรู้สึก ศักยภาพ ความสามารถ ฯลฯ ที่แสดงออกมาให้เห็นจากอากัปภิกิริยาทางร่างกายและการปฏิบัติ habitus จึงเป็นที่สร้างขึ้นจากการปฏิบัติของคน การปฏิบัติซึ่งมาจากการกำหนดของ habitus เป็นการปฏิบัติที่คนไม่รู้สำนึก ไม่สามารถอธิบายเหตุผลได้อย่างชัดเจน เพราะเป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนานจนคนหลงลืมประสบการณ์เหล่านั้นไปแล้ว แต่มันก็ยังส่งผลต่อการปฏิบัติในปัจจุบัน (สุณีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2548: 91)

ฮาบิทัส จึงเป็นที่มาของการกระทำทุกอย่างที่แสดงผ่านร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นการเดิน การพูดคุย การแต่งตัว ฯลฯ ลักษณะเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นเองอย่างเป็นธรรมชาติ แต่เกี่ยวข้องกับการได้รับการปลูกฝังมาตั้งแต่เป็นเด็กเล็กๆ ซึ่งสิ่งเหล่านั้นทำให้ผู้คนแต่ละชนชั้นมีทักษะในการวางตัว และแสดงตัวตนในสังคมแตกต่างกันที่ซึ่งสะท้อนให้เห็น ฮาบิทัส ที่ลึกที่สุดที่ประทับอยู่ในร่างกายของเขา (Shilling 1993: 129)

3. รสนิยม (taste) เกี่ยวข้องกับกระบวนการที่ปัจเจกเข้าหาตัวเลือกต่างๆ อย่างสมัครใจโดยความรู้สึกชอบมากกว่า รสนิยมของปัจเจกพัฒนาขึ้นจากบริบททางวัตถุที่พวกเขาเติบโตขึ้นมา ผู้คนจึงมักจะชอบสิ่งที่มีอยู่รอบๆ ตัวเขาและสิ่งเหล่านี้มีความหมายเกินไปกว่า "ความจำเป็น" (necessary) บูร์ดิเยอจึงนิยามว่า รสนิยมเป็นวัฒนธรรมของชนชั้นที่ดูเป็นธรรมชาติที่ฝังตัวในร่างกาย รสนิยมเป็นหลักการในการจัดหมวดหมู่ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อควบคุมการเลือกและการปรับเปลี่ยนสิ่งต่างๆ ทุกรูปแบบที่ร่างกายบริโภค ย่อย แล้วดูดซึมเข้าสู่ร่างกายและจิตใจ (Shilling 1993 : 129)

บูร์ดิเยอได้นิยามว่ารสนิยมเป็นวัฒนธรรมของชนชั้นที่ดูเป็นธรรมชาติในร่างกาย โดยมองว่ารสนิยมมีความสัมพันธ์กับการแบ่งแยกทางสังคม (social division) เช่น เรื่องของชนชั้น (class) เพศสภาพ (gender) การแบ่งแยกระหว่างชาวชนบทและชาวเมือง หรือระหว่างผู้มีการศึกษาสูงและผู้มีการศึกษาน้อย รสนิยมจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคมและถูกใช้ในกระบวนการแบ่งแยกทางสังคม (social distinction) (David Harris ใน http://en.wikipedia.org/wiki/La_distinction) ทั้งนี้บูร์ดิเยอได้ทำการศึกษาเรื่องของรสนิยมกับการแบ่งแยกทางสังคมไว้ในผลงานชื่อ La Distinction (1979) โดยผลงานดังกล่าวได้ตีพิมพ์ครั้งแรกในฝรั่งเศสในปี 1979 และถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษโดย Richard Nice และตีพิมพ์ในอเมริกาในปี 1984 ในชื่อว่า Distinction : A Social Critique of the Judgement of Taste ประเด็นสำคัญในงานวิจัยดังกล่าวคือ การชี้ให้เห็นว่ามโนทัศน์เรื่องความงาม (aesthetic concepts) เช่น รสนิยม (taste) นั้นสามารถนิยามผ่าน

“อำนาจ” ได้อย่างไร บูร์ดิเยอแสดงให้เห็นว่าชนชั้นทางสังคมได้นำ ชักจูงการตัดสินใจของเราในเรื่องของความชอบและความสนใจ หรือการกำหนดแนวทางที่ควรจะเป็นได้อย่างไร บูร์ดิเยอเสนอว่า “เราต้องไม่ลืมว่าความงาม (aesthetic) ของชนชั้นแรงงานนั้นได้นิยามความหมายของตนเอง ภายใต้การครอบงำของ dominant aesthetic (Bourdieu 1984 :41 ใน http://en.wikipedia.org/wiki/La_distinction)

นอกจากนี้รสนิยมนั้นยังมีเรื่องของ การตัดสินต่อต้าน รสนิยมที่แตกต่างกันของผู้คนแต่ละชนชั้น โดยมองรสนิยมที่ซึ่งแตกต่างของตนเองในลักษณะของความไร้รสนิยม (distaste) ซึ่งการต่อต้าน รังเกียจรสนิยมหรือความงามของคนอื่นที่แตกต่าง หรือการรังเกียจวิถีชีวิตที่แตกต่างอาจเป็นอีกเกราะป้องกันที่สร้างความเป็นชนชั้นที่แตกต่างกัน

ร่างกายและความแตกต่างทางสังคม (The body and social difference)

บูร์ดิเยอเสนอว่าชนชั้นทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการสร้างร่างกายของผู้คน bodily forms ของแต่ละคนมีคุณค่าแตกต่างกันและเป็นศูนย์กลางในการสร้างให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทั้งในเชิงปริมาณ (ชนชั้นสูง/ผู้ที่มีอำนาจมีช่องทางในการเปลี่ยนทุนกายภาพ โดยการพัฒนาร่างกายได้อย่างหลากหลายช่องทางกว่าชนชั้นแรงงาน/ชนชั้นล่าง) และเชิงคุณภาพ (การเปลี่ยนทุนการกายภาพโดยการพัฒนาร่างกายของชนชั้นสูง/ผู้ที่มีอำนาจมีประสิทธิภาพและสามารถแปลงไปสู่ทุนอื่นๆที่มีมูลค่าสูงกว่า เช่น ร่างกายของนางแบบอินเตอร์ได้ค่าตอบแทนในการเดินแบบสูงกว่าร่างกายของกรรมกรแบกหาม) ของการผลิตทุนทางกายภาพของปัจเจกแต่ละคน สำหรับในประเด็นนี้จะมุ่งไปที่การสร้าง ความเข้าใจว่าการสร้างร่างกายมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับตำแหน่งทางชนชั้นทางสังคมอย่างไร

บูร์ดิเยอเสนอว่าในชนชั้นแรงงานจะมีความสัมพันธ์กับร่างกายในลักษณะที่ร่างกายเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่จุดหมายปลายทางบางอย่าง ชนชั้นแรงงาน/กรรมกรจะให้ความสำคัญกับร่างกายก็ต่อเมื่อเกิดการเจ็บป่วยและต้องได้รับการรักษาพยาบาล เนื่องจากร่างกายเป็นเครื่องมือที่จะทำให้พวกเขาทำงานแลกเปลี่ยนกับค่าจ้างได้ ชนชั้นแรงงานจึงมีแนวโน้มที่จะใช้ร่างกายเพื่อความอยู่รอด เพื่อปากท้องของตนเองเป็นหลัก ผู้ชายจะใช้เวลาว่างจากการทำงานมาพัฒนาร่างกายในลักษณะที่สอดคล้องกับการใช้งาน อาทิ ยกน้ำหนัก เล่นฟุตบอล ซ้อมเตะโหดหรือชกมวย เพื่อสร้างกล้ามเนื้อและได้รับประสบการณ์ความตื่นเต้น ส่วนผู้หญิงชนชั้นแรงงานนั้นมองร่างกายตนเองว่าเป็นเครื่องมือและต้องการการพัฒนาร่างกายยิ่งกว่าคนงานชาย เนื่องจากเธอต้องรับภาระทั้งงานในบ้านและงานนอกบ้าน คนงานหญิงในฐานะเมียและแม่จะมีเวลาสำหรับการ

พักผ่อนหย่อนใจในส่วนตัวน้อยมาก และถ้ามีบ้างก็มักจะเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องไปกับงานที่ทำเป็นประจำ เช่น ดูโทรทัศน์ในขณะที่ซักไหมพรมหรือรีดผ้าไปด้วย ผู้หญิงชนชั้นแรงงานจึงมักพัฒนาท่าทีต่อร่างกายไปในทิศทางที่ตอบสนองความจำเป็นในการทำงานบ้านและจะห่วงเรื่องสุขภาพก็ต่อเมื่อจะทำให้ตนเองสามารถทำหน้าที่ที่รับผิดชอบต่อครอบครัวได้อย่างเต็มที่ เช่น เมื่อมีลูกและต้องเลี้ยงลูก (Shilling 1993 : 130-131) เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าร่างกายของชนชั้นแรงงานเปรียบได้กับเครื่องจักร body as machine ซึ่งมีนัยเกี่ยวข้องกับสุขภาพและความเจ็บป่วยเท่านั้น (Rogers ใน Shilling 1993 : 131)

ชนชั้นที่มีอำนาจผู้ซึ่งมีเวลาและมีทรัพยากรที่จะกระทำต่อร่างกายในฐานะของ “โครงการ” ได้หลากหลายหนทาง ชนชั้นที่มีอำนาจจะให้ความสำคัญกับการทำงานภายในร่างกายในฐานะที่เป็น organism หรือเน้นที่การปรับปรุง พัฒนาลักษณะภายนอกของร่างกายที่จะปรากฏต่อสายผู้อื่น (Bourdieu 1984 : 212-213) เช่น ชนชั้นที่มีอำนาจจะมีแนวโน้มที่จะพัฒนาร่างกายในแบบ slim body ซึ่งคิดว่าจะมีความเหมาะสมในโลกธุรกิจซึ่งเป็นโลกที่ให้ความสำคัญกับการนำเสนอตัวตน

ส่วนชนชั้นกลางจะพัฒนาร่างกายของตนเองในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับการนำเสนอตนเองต่อผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการให้ความสำคัญกับการเดิน ท่าทางในการก้าวขา การพูด การแสดงออกของอากัปกริยาจะถูกควบคุมให้มีจังหวะและท่าทีที่สวยงาม และชนชั้นกลางจะเชื่อว่าสามารถควบคุมสุขภาพของตนเองได้ด้วยการเลือกไลฟ์สไตล์หรือวิถีการใช้ชีวิตที่เหมาะสม ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกับชนชั้นแรงงานเป็นอย่างมาก

จะเห็นได้ว่า “ร่างกาย” ของทุกชนชั้นมีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์แฝงอยู่ไม่มากก็น้อย แต่ชนชั้นที่มีอำนาจจะเป็นชนชั้นที่สามารถผลิตสร้างร่างกายที่มีคุณค่าทางสัญลักษณ์ได้มากกว่าชนชั้นแรงงานและชนชั้นกลาง เนื่องจากคนเหล่านี้มีฐานะร่ำรวยพอที่จะส่งลูกเรียนในสถานศึกษาชั้นดีได้เป็นเวลายาวนานทำให้พวกเขาไม่ได้รับภาระที่ต้องทำงานเลี้ยงชีพ และได้รับการสนับสนุนให้ทำกิจกรรมที่จะนำไปสู่การเพิ่มคุณค่าให้ร่างกาย เช่น การส่งเข้าโรงเรียนอบรมวิถีชีวิตของผู้ที่เรียกว่า finishing school เรียนบัลเลต์ เทนนิส ซี่มบ้า เป็นต้น (Shilling 1993:133) ชนชั้นจึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อการที่แต่ละบุคคลจะพัฒนาร่างกายของเขา และต่อคุณค่าทางสัญลักษณ์ที่จะติดอยู่กับร่างกายบางร่าง ซึ่งนี่คือการสร้างทุนทางกายภาพซึ่งจะมีผลให้ร่างแต่ละประเภทมีความเหมาะสมสำหรับทำกิจกรรมทางสังคมที่แตกต่างกันไป

นอกจากชนชั้นจะทำให้ “ร่าง” แต่ละร่างมีความแตกต่างและมีความเหมาะสมในการทำกิจกรรมทางสังคมที่แตกต่างกันแล้ว ในระดับที่มากกว่านั้นร่างกายยังเป็นแหล่งอ้างอิงของชนชั้น ที่นำไปสู่การแบ่งแยกทางสังคมและความไม่เท่าเทียมกันในสังคม จากผลงานเรื่อง Distinction :

A Social Critique of the Judgement of Taste บุรดิเยอเสนอว่า วัฒนธรรมของชนชั้นแรงงาน (working class culture) คือ การจัดลำดับของวัฒนธรรมต่างๆ ซึ่งถูกสร้างขึ้นหรือทำให้เป็นที่นิยมระหว่างชนชั้นแรงงานด้วยกันวัฒนธรรมนี้อาจจะตรงข้าม แตกต่างกับวัฒนธรรมชนชั้นสูง (high culture) และวัฒนธรรมท้องถิ่น (folk culture) และบางครั้งก็ถูกทำให้เท่าเทียมกับวัฒนธรรมประชานิยม (popular culture) และวัฒนธรรมชั้นล่าง (low culture) หรือบางครั้งก็มีฐานะของการเป็นวัฒนธรรมที่ต่อต้านวัฒนธรรมชนชั้นสูง (http://en.wikipedia.org/wiki/Working_class_culture)

การแปลงทุนกายภาพ (The conversion of physical capital)

ความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งทางสังคม ฮาบิทัส และรสนิยมทำให้เกิดร่างกายที่มีรูปลักษณ์ ลักษณะท่าทาง และศักยภาพบางประการ แต่สิ่งสำคัญ คือ การมีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ของร่างกายในรูปแบบหนึ่งนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ เพราะร่างกายของปัจเจกเป็นสิ่งที่ไม่มีวันสร้างเสร็จสมบูรณ์ ครอบงำที่ร่างกายเป็นแหล่งอ้างอิงและมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทางสังคม ร่างกายก็จะถูกหล่อหลอมด้วยกระบวนการทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจภายในสังคมอยู่อย่างต่อเนื่อง

บุรดิเยอเสนอว่า ร่างกายของคนในชนชั้นแรงงานเป็นรูปแบบของทุนทางกายภาพที่มีมูลค่า การแลกเปลี่ยนต่ำกว่าร่างกายประเภทที่คนชั้นชนที่กุมอำนาจในสังคมจะพัฒนาร่างกายของตนเอง แต่อย่างไรก็ตามก็ได้หมายความว่าร่างกายของชนชั้นแรงงานไม่สามารถแปลงจากทุนกายภาพไปเป็นทุนอื่นๆ ได้เลย แต่หมายความว่าการศึกษา กีฬา และกิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่นๆ ในสังคมไม่ได้ถูกสร้างมา เพื่อเปิดโอกาสอย่างเต็มที่ให้สามารถใส่คุณค่าให้แก่ร่างกายของชนชั้นแรงงานโดยทั่วไป ยกตัวอย่างเช่น การแปรรูปทุนกายภาพด้านกีฬาที่มีความจำกัดหลายแง่มุม ไม่ว่าจะเป็นมีเพียงคนไม่กี่เปอร์เซ็นต์ในกลุ่มชนชั้นแรงงานที่คาดหวังจะเลี้ยงดูตนเองผ่านการเล่นกีฬา และผู้หญิงชนชั้นแรงงานก็มักมีโอกาสน้อยกว่าผู้ชายในเรื่องนี้ และเรื่องนี้ยังมีความไม่แน่นอนเนื่องจากศักยภาพทางร่างกายมีความจำกัด เพราะหากได้รับบาดเจ็บเพียงครั้งเดียวในการเล่นอเมริกันฟุตบอลก็อาจทำให้ชีวิตทางกีฬาคงตกต่ำหรือหมดอนาคตไปเลย ประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่าถ้าการแปรรูปทุนทางร่างกายในด้านกีฬาของชนชั้นแรงงานเป็นทุนทางเศรษฐกิจมีความจำกัด การแปรรูปให้เป็นทุนประเภทอื่นก็คงจะเต็มไปด้วยความจำกัดเช่นกัน (Shilling 1993 : 136)

ส่วนชนชั้นผู้มีอำนาจกลับไม่มีความเสี่ยงเหมือนชนชั้นแรงงาน เพราะกีฬาสำหรับชนชั้นผู้มีอำนาจเป็นเรื่องของมารยาทและการวางตัวมากกว่าเป็นเรื่องของอาชีพ และรายได้ทางเศรษฐกิจ

การเข้าร่วมกิจกรรมกีฬาจึงเป็นไปเพื่อต่อการได้รับทุนทางสังคมและทางวัฒนธรรมในอนาคต ตัวอย่างเช่น โรงเรียนเอกชนที่อังกฤษจะให้นักเรียนเล่นโปโลและกอล์ฟเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตร ขณะที่โรงเรียนรัฐให้นักเรียนเล่นฟุตบอลและเน็ตบอล (netball) สำหรับโรงเรียนของชั้นชนผู้มีอำนาจกีฬาจึงเป็นไปเพื่อพัฒนารสนิยมในการทำกิจกรรมและงานอดิเรกซึ่งนำไปสู่ประโยชน์ในเรื่องของอาชีพ หรือจุดประกายให้กับการติดต่อทำธุรกิจ ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าชนชั้นที่มีอำนาจมีโอกาสแปรรูปทุนทางกายภาพไปสู่ทรัพยากรด้านอื่นๆได้ นอกจากนี้ก็ยังสามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ในการหาคู่ครองที่เหมาะสมของชนชั้นที่มีอำนาจเพื่อเป็นการรักษาการส่งผ่านทุนทางเศรษฐกิจให้อยู่ภายในกลุ่ม/สังคมของพวกเขาเอง ซึ่งเป็นการแปลงทุนทางกายภาพ เพราะในโอกาสนี้มีมิตรภาพและการติดต่ออย่างไม่เป็นทางการสามารถนำไปสู่ผลประโยชน์อย่างมหาศาลทางกฎหมาย ธุรกิจการเงิน และการเมือง สำหรับตัวอย่างการแปรรูปทุนทางกายภาพเป็นทุนทางวัฒนธรรมนั้น เช่น ในการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นส่วนแรกในการสมัครเข้าทำงานดีๆ หรือการเข้าโรงเรียนเอกชนหรือมหาวิทยาลัยอย่างออกซ์ฟอร์ดและเคมบริดจ์ในประเทศอังกฤษมักจะใช้วิธีการพูดและการแสดงออกทางร่างกายเป็นสิ่งที่ช่วยตัดสินใจในการจะรับบุคคลนั้นเข้าทำงานหรือเข้าเรียน (Shilling 1993 : 137-138)

การสืบทอดและการควบคุมทุนทางกายภาพ (The transmission and control of physical capital)

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีของบูร์ดิเยอได้สะท้อนให้เห็นความสำคัญของร่างกายในการก่อให้เกิดความแตกต่างและไม่เท่าเทียมกันในสังคม แต่สิ่งที่สำคัญและตระหนักอยู่เสมอคือ คุณค่าเชิงสัญลักษณ์ของร่างกายรูปแบบหนึ่งๆสามารถมีการเปลี่ยนแปลงได้ (Shilling 1993 : 138) เช่นเดียวกับมูลค่าที่เกิดจากทุนทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมบางรูปแบบที่มีการเปลี่ยนแปลงได้ เป็นต้นว่า ราคาหุ้นอาจจะขึ้นหรือลงได้ คุณค่าและมูลค่าของปริญญาบัตรทางการศึกษาอาจลดลงได้หากมีมากเกินไป ในลักษณะเดียวกันนี้ทุนทางกายภาพย่อมสามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้เช่นกัน บูร์ดิเยออธิบายการเปลี่ยนแปลงของมูลค่าแห่งทุนกายภาพด้วยแนวคิดเรื่อง social field ซึ่งหมายถึง หลักการชุดหนึ่งที่ไม่ตายตัวเสมอไปของกลุ่มสังคมหนึ่งๆ ซึ่งใช้ในการนิยามและจัดโครงสร้างให้แก่กิจกรรมประเภทต่างๆที่ปฏิบัติกันในสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของศิลปะ เศรษฐกิจ การกินอาหาร แฟชั่น กีฬา บทบาทและกิจกรรมทางเพศ การศึกษา และอื่นๆ social field แต่ละแห่งมีอิสระจากกันและสามารถกำหนดคุณค่าให้แก่กิจกรรมทางสังคม ดังนั้นใน social field ที่เกี่ยวกับการกีฬาระดับอาชีพความสมบูรณ์ของการเล่นและการเอาชนะจะมีความสำคัญสูงกว่า

เรื่องของการมีส่วนร่วมหรือความพยายาม ในขณะที่ social field ของศิลปะและการแสดงออกจะให้คุณค่ากับการสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่ เป็นต้น

ในการสร้างมูลค่าให้แก่ทุนทางกายภาพในรูปร่างกายหนึ่งๆในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งนั้นสิ่งสำคัญคือ การที่กลุ่มสังคมที่ควบคุมอำนาจนั้นสามารถนิยาม/สร้างความหมายให้แก่รูปร่างกายและวิถีการใช้ชีวิตของตนเองว่าเป็นสิ่งที่พิเศษกว่าของคนกลุ่มอื่นๆ ฉะนั้นเจ้าของร่างกายนี้อย่างไรจึงสมควรที่จะได้รับค่าตอบแทนสูง ดังนั้นมันจึงเป็นเรื่องของการแสวงหานิยามความเป็นเลิศและการต่อสู้เพื่อจะนิยามและควบคุม social field

การธำรงรักษามูลค่าเชิงสัญลักษณ์ของร่างกายนี้นั้นถือเป็นเรื่องที่ยากและการสร้างทุนทางกายภาพและการแปรรูปไปสู่ทุนชนิดอื่นก็เต็มไปด้วยปัญหาและข้อจำกัด ทุนทางกายภาพเป็นสิ่งที่ไม่สามารถสืบทอดหรือส่งต่อเป็นมรดกตกทอดกันได้ง่าย เพราะการสะสมและการพัฒนาทุนทางกายภาพเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนยาวนาน และทุนทางกายภาพอาจจะร่อยหรอหมดพร้อมกับร่างกายของผู้เป็นเจ้าของ รวมทั้งมูลค่าของทุนทางกายภาพไม่ใช่สิ่งที่รับประกันได้เสมอไป อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การสะสมและพัฒนาทุนในร่างกายในฐานะทุนทางกายภาพเป็นเรื่องที่เต็มไปด้วยความเสี่ยงในการขาดทุนและการสูญเสียมากกว่าการสะสมทุนทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามชนชั้นที่มีอำนาจในสังคมก็ยังคงนิยมที่จะลงทุนในร่างกาย เนื่องจากทุนทางกายภาพที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่เปราะบางและมีลักษณะเป็นเรื่องทางชีวภาพ ดังนั้นความพยายามของคนรุ่นหนึ่งที่จะสร้างสะสมทุนชนิดนี้ให้แก่คนรุ่นต่อไปจึงเป็นเรื่องที่ต้องปกปิดให้มืดซิดไม่ให้ใครเห็นหรือเข้าใจว่าเป็นเรื่องของชนชั้น

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าการแปลงทุนทางกายภาพ ก็เป็นกระบวนการในการสร้างและพัฒนา ร่างกาย โดยพยายามสร้างและพัฒนา ร่างกายไปเพื่อประโยชน์ของตนเอง เพื่อให้สามารถครอบครองทรัพยากรหรือนำไปสู่เป้าหมายหรือผลประโยชน์บางประการ และการพิจารณาร่างกายในฐานะทุนทางกายภาพ เป็นกระบวนการในการสร้างและพัฒนา ร่างกาย โดยมีปัจจัย 3 ประการที่เกี่ยวข้องนั่นคือ ตำแหน่งทางสังคม ฮาบิทัส และรสนิยม โดยที่ชนชั้นที่แตกต่างกันจะทำให้ร่างและร่างถูกพัฒนาขึ้นอย่างแตกต่างกัน และเหมาะสำหรับการทำกิจกรรมที่แตกต่างกัน และทำให้เกิดร่าง/ร่างกายในความหมายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น

ร่าง/ร่างกายในฐานะพื้นที่ของการแสดงออกซึ่งความแตกต่างทางสังคมของผู้คน ร่างกายที่ประกอบด้วยอวัยวะที่คล้ายคลึงกันกลับเป็น “ร่าง” ที่แตกต่าง เนื่องจากร่างนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับตำแหน่งแห่งที่ของเจ้าของร่างนั้นๆ ร่างจึงถูกใช้ไปในทิศทางที่แตกต่างกัน เช่น ชนชั้น

แรงงานมองร่างกายในฐานะเครื่องมือในการทำมาหากิน มีวันเสียและต้องซ่อมแซมเมื่อใช้การไม่ได้ ส่วนชนชั้นสูง (ผู้ดีมีเงิน) มองร่างกายในฐานะโครงการที่ไม่มีวันสิ้นสุด

ร่างกายในฐานะทุนกายภาพ เป็นการพิจารณาร่างกายในฐานะของ “ทุน” สำหรับการทำกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ทั้งนี้ความสามารถในการแปลงทุนกายภาพไปสู่ทุนอย่างอื่นในสังคมสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของเจ้าของร่าง เช่น ชนชั้นแรงงานมีร่างกายที่เป็นทุนที่มีมูลค่าการแลกเปลี่ยนต่ำกว่าร่างกายของชนชั้นที่กุมอำนาจในสังคม เป็นต้น ร่างกายของชนชั้นแรงงาน/ชนชั้นล่างส่วนใหญ่ทำงานได้ในลักษณะของการขายแรงงาน แต่ร่างกายของชนชั้นมีอำนาจสูงที่เป็นร่างกายที่มีความรู้ ความสามารถ เช่น มีความสามารถทางภาษา มีความเชี่ยวชาญด้านคอมพิวเตอร์นั้นกลับเป็นร่างกายที่มีมูลค่าแลกเปลี่ยนสูงกว่า และสามารถแปลงทุนได้หลากหลายมากกว่า

ร่างกายกับการสืบทอดและควบคุมทุนกายภาพ ทุนกายภาพที่ติดมากับร่างกายสามารถเปลี่ยนแปลงและหมดลงได้ เพราะว่าสังคมมีการเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ความหมาย/การให้คุณค่ากับร่างกาย/ทุนกายภาพ ช่วงเวลาหนึ่ง/สถานที่หนึ่ง อาจเปลี่ยนแปลงไปเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงของเวลาและสถานที่ แต่ผู้คนโดยเฉพาะชนชั้นมีอำนาจก็นิยมที่จะลงทุนให้กับร่างกาย เพราะทุนที่ติดมากับร่างกาย/ทุนกายภาพนี้เสมือนเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติและเป็นเรื่องของลักษณะชีวภาพ อันเป็นมายาคติปิดบังการแบ่งแยกทางสังคมและชนชั้นไว้อย่างแยบคาย

3. ทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง

สำหรับการทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้องนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษางานที่เกี่ยวข้องเพื่ออธิบายสิ่งที่เป็นประเด็นหลักในการศึกษาครั้งนี้ คือ 1. การทบทวนงานศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตและการปรับตัวของชนบทที่กระทำต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของชาวบ้านเหล่านั้น และ 2. การศึกษางานที่อธิบายเกี่ยวกับกระบวนการสร้างร่าง/ร่างกายในฐานะทุนกายภาพ ตลอดจนกระบวนการที่ร่าง/ร่างกายถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความแตกต่างทางสังคม (social distinction) ผ่านการลงทุนให้กับร่าง/ร่างกาย กล่าวคือ

3.1 การทบทวนงานศึกษาเกี่ยวกับวิถีชีวิตและการปรับตัวของชนบทที่กระทำต่อการเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาค้นคว้าเบื้องต้นเกี่ยวกับการวิจัยที่ศึกษาถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ออกเดินทาง “เร่ขายของ” นั้นพบว่ายังไม่มีการศึกษาอย่างแพร่หลายเท่าที่ควร จากการสำรวจเอกสารพบว่า มีเพียงงานการศึกษาของฐลัทธ์ ฐาติ (2524) และวีระศักดิ์ พงกษเทเวศ (2544) โดยฐลัทธ์ ได้ทำการศึกษาเรื่องพ่อค้าวัวต่างอันเป็นการทำการค้าของชาวนาภาคเหนือในช่วงฤดูกาลที่ว่างเว้นจากการทำนา ฐลัทธ์ได้ศึกษาถึงลักษณะของการทำการค้าในรูปแบบของ “พ่อค้าวัวต่าง” ตลอดจนวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีผลกระทบต่อการประกอบอาชีพนี้ส่วนวีระศักดิ์ ได้ทำการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมของผู้มีอาชีพเร่ขายสัตว์ที่ซึ่งได้รับการพิจารณาในฐานะผู้ย้ายถิ่นระยะสั้น (The short-term migrants) ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างเมื่อชาวบ้านตัดสินใจเข้าสู่อาชีพและเป็นผู้มีอาชีพเร่ขายสัตว์ที่ ทั้งนี้ประเด็นและข้อค้นพบของงานทั้ง 2 ชิ้นนี้จะได้อภิปรายในรายละเอียดต่อไป

อาจกล่าวได้ว่างานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับปรับตัวของคนจนในชนบทในรูปแบบของการเดินทางออกมาเร่ขายของค่อนข้างมีอยู่อย่างจำกัด แต่อย่างไรก็ตามสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยมีมุมมองต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวว่า เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของรูปแบบการดิ้นรนปรับตัวของคนจนในชนบท ฉะนั้นในการศึกษาค้นคว้างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจึงศึกษางานที่ใกล้เคียงซึ่งเป็นงานที่สะท้อนให้เห็นตัวอย่างของการปรับตัวของคนจนชนบทในรูปแบบต่างๆ โดยจะเน้นศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ชาวชนบทมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงโดยการเคลื่อนย้ายตนเองออกจากชุมชนเพื่อการประกอบอาชีพและหารายได้ในลักษณะ/รูปแบบต่างๆ เป็นต้นว่า การเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคอีสานสู่การเป็นลูกประมงในภาคใต้ การมาประกอบอาชีพคนขับแท็กซี่ การมาเป็นแม่ค้าหาบเร่แผงลอยในกรุงเทพ การเคลื่อนย้ายแรงงานออกมารับจ้างตัดอ้อยในต่างจังหวัด หรือการนำช้างออกมาหากินของชาวภูย ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นภาพสะท้อนของการปรับตัวของคนจนในชนบทที่กระทำต่อการเปลี่ยนแปลงที่พวกเขาและเธอต้องเผชิญทั้งสิ้น

โดยในการนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้างงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้พยายามจำแนกประเภทของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยเป็นการจัดแบ่งตามประเภทของงาน แบ่งได้เป็น

1) การปรับตัวของคนในชนบทโดยการออกไปขายแรงงาน ได้แก่ การศึกษาเรื่อง “การเคลื่อนย้ายแรงงานออกไปรับจ้างตัดอ้อย กรณีศึกษาบ้านร่องแกม ม.8 ต.ทุ่งหลวง อ.โพธารักษ์ จ.หนองคาย (ทิพย์วรรณ สุทธิศรี 2535) และ การศึกษาเรื่อง “ชีวิตลูกเรือประมงอีสาน” (เสาวภา พรสิริพงษ์ และพรทิพย์ อุสุภรัตน์ 2535)

2) การปรับตัวของคนในชนบทโดยการออกไปประกอบอาชีพอิสระของตนเอง ได้แก่ การศึกษาเรื่อง “แท็กซี : กระบวนการเข้าสู่อาชีพและประสบการณ์ชีวิตประจำวัน” (ณัฐจรี สุวรรณภักฏ 2546) , “เครือข่ายทางสังคมและการแสวงหาทางเลือกของแม่ค้าหาบเร่ แผงลอย : กรณีศึกษาแม่ค้าหาบเร่ แผงลอยชาวอีสานที่อาศัยอยู่ในชุมชนนางเลิ้ง”(และปณิธิ สุขสมบูรณ์ 2545) และ การศึกษาเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของผู้ย้ายถิ่นระยะสั้น : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้มีอาชีพเร่ขายลอตเตอรี่” (วีระศักดิ์ พุทธเกษตร 2544)

3) การปรับตัวของคนในชนบทโดยการนำสินค้าจากท้องถิ่นมาเร่ขายต่างชุมชน ต่างสังคม ได้แก่ การศึกษาเรื่อง “พ่อค้าวัวต่าง : ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ.2398-2503)” (ฐิติรุทธิ์ ฐาติ 2524) และ การศึกษาเรื่อง “Living on the Edge : Marginality and Contestation in the Kui Communities of Northeast Thailand” (Komatra Chuengsatiansup ,1998)

โดยมีสาระสำคัญและประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การปรับตัวของคนในชนบทโดยการออกไปขายแรงงาน

ทิพย์วรรณ สุทธิศิริ (2535) ศึกษาเรื่อง “การเคลื่อนย้ายแรงงานออกไปรับจ้างตัดอ้อย กรณีศึกษาบ้านร่องแกม ม.8 ต.ทุ่งหลวง อ.โพธิ์ชัย จ.หนองคาย” ผลการศึกษาพบว่าชาวบ้านร่องแกมมีการอพยพเคลื่อนย้ายไปรับจ้างตัดอ้อยนอกชุมชนมานานับ 14 ปีแล้ว โดยส่วนใหญ่จะไปรับจ้างตัดอ้อยในจังหวัดกำแพงเพชร, สุพรรณบุรี, นครสวรรค์ และขอนแก่น ซึ่งจะไปในช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยว คือ ช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนเมษายนของอีกปีหนึ่ง คือ ราว 4 เดือน รูปแบบการทำงานจะเป็นในลักษณะของการรับจ้างตัดอ้อยในไร่อ้อยของพ่อเลี้ยงแต่ละคน เมื่อถึงฤดูการตัดอ้อย พ่อเลี้ยง/เจ้าของไร่อ้อยส่งคนออกมาตามหาชาวบ้านไปเป็นคนงานในไร่ ใครตกลงไปก็จะมีรถมารับ มีที่พักชั่วคราวให้ซึ่งปลูกไว้ในไร่อ้อย ในวันหนึ่งๆชาวบ้านทำงานวันละ 8-10 ชั่วโมง ได้ค่าจ้างเป็นมัด คือ 100 มัด(มัดหนึ่งมีอ้อย 12 เล่ม/ต้น) เป็นเงิน 40 บาท ดังนั้นหากใครทำได้มากก็ได้ค่าแรงมาก

สำหรับเรื่องที่พักอาศัยทางพ่อเลี้ยง/เจ้าของไร่อ้อยจะสร้างที่พักชั่วคราวขึ้นมาในบริเวณไร่อ้อย โดยในการพักอาศัยในแต่ละห้องจะอยู่กัน 3-4 คนอาจเป็นคนที่มาจากครอบครัวเดียวกันญาติพี่น้องกัน และคนที่เป็เพื่อนสนิทกัน ทั้งนี้การย้ายถิ่น/การเคลื่อนย้ายแรงงานมารับจ้างตัดอ้อยของชาวบ้านในแต่ละครั้งจะให้ระยะเวลาประมาณ 4 เดือน ซึ่งตลอดระยะเวลาดังกล่าวชาวบ้านค่อนข้างอดทนหรือมีการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของชุมชนน้อย เนื่องจากเมื่อเคลื่อนย้าย

แรงงานกลับชุมชนของตนก็เป็นช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวพอดี จึงมุ่งที่จะทำงานของตนเองให้แล้วเสร็จ เป็นสำคัญดังนั้นชาวบ้านเหล่านี้จึงไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผล การศึกษาในครั้งนี้ระบุว่าเป็นปัญหา เนื่องจากชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจากคนเหล่านี้

เสาวภา พรศิริพงษ์และพรทิพย์ อุดมรัตน์ (2535) ทำการศึกษาเรื่อง “ชีวิตลูกเรือประมง อีสาน” ที่ไปทำงานเป็นลูกเรือประมงในจังหวัดสงขลา ผู้ศึกษาได้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของลูก เรือประมงอีสานที่เต็มไปด้วยการเสี่ยงภัยและอันตรายรอบตัวไม่ว่าการต้องเผชิญกับความผันผวน ของลม/พายุทะเล การเมาคลื่น การทำงานหนักท่ามกลางแดด ฝน ตลอดจนความเสี่ยงจากการใช้ ชีวิตของลูกเรือ กล่าวคือ ในการทำงานออกเรือแต่ละครั้งลูกเรือจะใช้เวลา 15-20 วันในการทำงาน หนักและใช้ชีวิตอยู่บนเรือ ฉะนั้นลูกเรือส่วนใหญ่นิยมที่จะเสพยาเสพติดเพื่อให้มีแรงในการทำงาน เช่น ผงขาว หลังจากนั้นเมื่อมีโอกาสขึ้นฝั่งก็ต้องการพักผ่อนให้รางวัลกับชีวิตในรูปแบบของการ ดื่มสุรา และลงท้ายที่การไปเที่ยวผู้หญิงขายบริการ โดยขาดการป้องกันตนเอง

สำหรับการทำงานของลูกเรือเป็นชุมชนของผู้ชายล้วน ฉะนั้นในการใช้ชีวิตร่วมกันจึงมีทั้ง ในลักษณะเป็นเพื่อนเฮฮา ร่วมกินร่วมดื่ม และหากมีเรื่องไม่พอใจกันก็จะวิวาทชกต่อยกันได้ง่าย นอกจากนี้จากการศึกษาพบว่าบางครั้งความขัดแย้งนั้นรุนแรงอาจจะถึงขั้นทำการฆาตกรรมกัน เกิดขึ้น เนื่องจากสามารถกระทำได้โดยง่าย เช่น ผลักให้ตกทะเลในช่วงที่บุคคลนั้นไม่ทันตั้งตัว ส่วน การจัดองค์กรภายในเรือเป็นไปอย่างชัดเจนว่าใครทำหน้าที่อะไร เช่น ไต่ก้งมีหน้าที่หลักในการ ควบคุมเรือ การหาตำแหน่งปลา, นายท้ายเรือ บังคับเรือตามที่ไต่ก้งสั่ง, อินเนียร์ ดูแลเรื่องเครื่องยนต์ , จุมโพ คือ คนครัวที่ดูแลเรื่องอาหารการกินบนเรือ, ยี่ซิว คือหัวหน้าคนงาน และ ลูกเรือหรือคน อวน ซึ่งเป็นแรงงานหลักในการเก็บอวนลงอวนในการหาปลา อย่างไรก็ตามผลการศึกษาสะท้อนว่า แม้ว่าอาชีพนี้ต้องทำงานหนักและเสี่ยงภัยแต่ลูกเรือก็รู้สึกที่ดีกว่าการทำนาอยู่ที่บ้านเกิดของตน และจะทำอาชีพนี้จนกว่าไม่มีเรี่ยวแรง

จากการศึกษาทั้ง 2 ชิ้น สะท้อนให้เห็นประเด็นที่น่าสนใจเพื่อประยุกต์ใช้ในการศึกษาการ สร้างความหมายและวิถีชีวิตของกลุ่มคนเร่ขายยาสมุนไพรในประเด็นของ การจัดระเบียบชุมชน/ องค์กรของกลุ่มคนเร่ขายยา, ความเสี่ยงและอันตรายจากการประกอบอาชีพ และกลวิธีในการสร้าง ความผ่อนคลายหรือการลดความตึงเครียดจากการทำงาน/การประกอบอาชีพ

2) การปรับตัวของคนในชนบทโดยการออกไปประกอบอาชีพอิสระของตนเอง

ณัฐจรี สุวรรณภักย์ (2546) ศึกษาเรื่อง “แท็กซี่ : กระบวนการเข้าสู่อาชีพและประสบการณ์ชีวิตประจำวัน” ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษามุ่งไปที่การทำความเข้าใจกระบวนการเข้าสู่อาชีพของคนขับรถแท็กซี่ ว่าต้องผ่านขั้นตอนและเงื่อนไขอย่างไรบ้าง และศึกษาถึงวิถีชีวิตประจำวันของคนขับแท็กซี่ เพื่อเข้าใจ “โลก” ของพวกเขา ผลการศึกษาในภาพรวมระบุว่าคนเข้าสู่อาชีพนี้ได้เนื่องจากการแนะนำของ คนบ้านเดียวกัน เพื่อนที่รู้จักกัน โดยมีการให้ข้อมูลเชิงบวกในการทำอาชีพไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของรายได้ ความเป็นอิสระในการทำงาน จึงคิดลอง และเมื่อได้ปฏิบัติจริงก็มีข้อมูลบางประการที่เป็นจริงตามคำบอกเล่า และบางอย่างก็ไม่เป็นจริงทั้งหมด โดยที่สุดท้ายเขาก็ทำการเลือกเองว่าจะดำรงอาชีพนี้ต่อไปเมื่อพิจารณาระหว่างข้อดีข้อเสียในการประกอบอาชีพขับแท็กซี่ด้วยประสบการณ์และความคิดของตนเอง

ในการศึกษาในครั้งนี้ณัฐจรีได้เสนอให้เห็นภาพของการตัดสินใจของคนชนบทที่อพยพย้ายถิ่นมาประกอบอาชีพขับรถแท็กซี่ว่าอาชีพที่เต็มไปด้วยความเสี่ยง ไม่ว่าจะเป็น ความเสี่ยงในเรื่องของการถูกปล้นจี้ อุบัติเหตุ การถูกรีดไถ ปัญหาสุขภาพเมื่อต้องนั่งขับรถนานๆ อย่างไรก็ตามคนขับแท็กซี่ก็จะมีการระแวดระวังภัย และลดความเสี่ยงด้วยกลยุทธ์/วิธีการต่างๆ เช่น เลือกผู้โดยสารที่ดูท่าทางไว้วางใจได้ ไม่ได้รับผู้โดยสารทุกคน โดยมีการเรียนรู้จากกลุ่มเพื่อนที่ประกอบอาชีพเดียวกันไม่ว่าจะเป็น “คนบ้านเดียวกัน” “รุ่นพี่” ที่มักจะให้ความรู้ ทักชะ เทคนิคในการประกอบอาชีพนี้ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพาทางผลประโยชน์ซึ่งกันและกันระหว่างคนขับรถแท็กซี่และเจ้าของรถ แต่สิ่งที่การศึกษาในครั้งนี้ให้ความสำคัญมากคือ เรื่องของปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนขับแท็กซี่และลูกค้า เนื่องจากลูกค้า/ผู้โดยสาร คือ บุคคลสำคัญในโลกของคนขับแท็กซี่

ปณิธิ สุขสมบูรณ์ (2545) ศึกษาเรื่อง “เครือข่ายทางสังคมและการแสวงหาทางเลือกของแม่ค้าหาบเร่ แผงลอย : กรณีศึกษาแม่ค้าหาบเร่ แผงลอยชาวอีสานที่อาศัยอยู่ในชุมชนนางเลิ้ง” การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาการอพยพเข้ามาทำมาหากินในกรุงเทพฯ ของผู้หญิงอีสานในฐานะที่เป็นอีกหนึ่งรูปแบบการตัดสินใจของคนชนบท ผลการศึกษาสะท้อนว่าเครือข่ายทางสังคมมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของแม่ค้าหาบเร่แผงลอยเป็นอย่างมาก โดยเครือข่ายทางสังคมของแม่ค้าหาบเร่ แผงลอยมีลักษณะทั้งที่เป็น strong ties เช่น ญาติ พี่น้อง เพื่อนบ้าน คนบ้านเดียวกัน รวมทั้ง weak ties ซึ่งหมายถึง คนที่รู้จักกันเพียงผิวเผิน เครือข่ายทางสังคมเหล่านี้ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อการต่อสู้ ต้านรับ ปรับตัว แสวงหาทางเลือก ทางออกในการดำรงชีวิตทางสังคม มี

ความสำคัญตั้งแต่ชักชวนให้มาทำงานในกรุงเทพ การแนะนำอาชีพใหม่เมื่อต้องการเปลี่ยนอาชีพใหม่ รวมทั้งการแลกเปลี่ยน ซึ่งนำแนวทางในการประกอบอาชีพ ตลอดจนการแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคต่างๆที่แม่ค้าหาบเร่ แผงลอยต้องเผชิญทั้งในบริบทของการทำมาหากิน และการดำรงชีวิต เช่น แนะนำให้เล่นแชร์ เมื่อมีความเดือดร้อนเรื่องเงิน

งานของณัฐจรี และ ปณิธิ นำทางให้เห็นประเด็นการศึกษาที่น่าสนใจที่สามารถนำมาศึกษาในการศึกษาค้นคว้า ได้แก่ ประเด็นเรื่องของกระบวนการเข้าสู่การประกอบอาชีพ ที่ศึกษาถึงเงื่อนไขและบริบททางสังคมต่างๆที่มีความสัมพันธ์ต่อการเข้าสู่อาชีพ, ประเด็นความเสี่ยงในการประกอบอาชีพ, ประเด็นเกี่ยวกับการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพในชุมชนของคนประกอบอาชีพเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นชุมชนคนขับแท็กซี่ หรือ ชุมชนคนขายยา รวมไปถึงประเด็นการสร้างเครือข่ายทางสังคม ทั้งการสร้างเครือข่ายภายในกลุ่มคนขายยา และการสร้างเครือข่ายกับคนอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

วิระศักดิ์ พุทธเทเวศ (2544) ศึกษาเรื่อง "การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของผู้ย้ายถิ่นระยะสั้น : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้มีอาชีพเร่ขายลอตเตอรี่" มีวัตถุประสงค์หลักในการวิจัยเพื่อศึกษาถึงกระบวนการย้ายถิ่นของผู้ย้ายถิ่นระยะสั้น และเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของผู้ย้ายถิ่นระยะสั้น โดยเน้นวิธีวิจัยเชิงปริมาณร่วมกับการเก็บข้อมูลคุณภาพ ประกอบการศึกษา ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการย้ายถิ่นของผู้มีอาชีพขายลอตเตอรี่เริ่มต้นขึ้นนับตั้งแต่ปี 2540 โดยการชักชวนของเพื่อนบ้าน กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเร่ขายลอตเตอรี่จะทำการย้ายถิ่นเข้ามาขายลอตเตอรี่ในกรุงเทพมหานคร ประมาณ 2 ครั้งต่อหนึ่งเดือน(ตามงวดการออกสลากหรือลอตเตอรี่คือทุกงวดวันที่ 1 และวันที่ 16 ของเดือน) โดยในแต่ละครั้งจะย้ายถิ่นเป็นระยะเวลาโดยเฉลี่ย 7.36 วันต่องวด การเดินทางเข้ากรุงเทพฯเพื่อมาเร่ขายลอตเตอรี่นั้นจะมีทั้งลักษณะต่างคนต่างเดินทาง เช่น เดินทางด้วยรถโดยสารประจำทาง หรือบางครั้งก็เดินทางเป็นกลุ่มโดยมีรถของเจ้าแม่/ยี่ป้าไว้คอยบริการ หรือลงขันเหมารถจากในชุมชนแล้วเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย ส่วนที่พักอาศัยในกรุงเทพฯในแคว้นของกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพนี้ จะมีการแนะนำที่พักชั่วคราวในกรุงเทพฯให้แก่นัก เช่น ห้องพักราคาในราคาประมาณ 500-800 บาทต่อการอยู่อาศัยในกรุงเทพฯในช่วงเวลาเร่ขายลอตเตอรี่ในหนึ่งงวดหรือประมาณ 7-9 วัน สำหรับวิถีชีวิตในการเร่ขายลอตเตอรี่นั้นบางคนจะใช้วิธีเดินเท้าในการเร่ขายของ หรือบางคนก็ซื้อจักรยานเพื่อสามารถเดินทางขายลอตเตอรี่ได้ไกลมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้กลุ่มคนเหล่านี้จะกลับบ้านทุกเดือนคือทุกวันที่ 2 และวันที่ 17 ของเดือนแต่จะใช้เวลาอยู่ที่บ้านไม่นานมากนัก คือ รวบรวมครั้งละประมาณ 5-6 วัน จากนั้นก็ออกเดินทางเพื่อไปขายลอตเตอรี่ในงวดต่อไป

สำหรับเหตุผลสำคัญในการย้ายถิ่นออกมาขายลอตเตอรี่ของกลุ่มคนเหล่านี้เนื่องมาจากมีฐานะยากจน รายได้จากการขายลอตเตอรี่ต้องงวดอยู่ระหว่าง 1,500-2,000 บาท การเดินทางไปขายลอตเตอรี่จะเดินทางโดยรถโดยสารประจำทาง ผลจากการย้ายถิ่นเพื่อประกอบอาชีพดังกล่าว ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้มีรายได้ในการจุนเจือครอบครัว โดยเฉพาะมีเงินสำหรับค่าการศึกษาบุตร การชำระหนี้สิน และมีเงินสำหรับการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ส่วนผลกระทบในแง่ลบ คือ เด็กเล็กขาดคนเลี้ยงดู ลูกหลานเสี่ยงต่อการติดยาเสพติด ครอบครัวไม่อบอุ่น รวมไปถึงการขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือการทำกิจกรรมของชุมชน

นอกจากนี้ผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นว่า การย้ายถิ่นระยะสั้นของผู้มีอาชีพขายลอตเตอรี่สร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มคนเหล่านี้ในลักษณะที่ส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนการประกอบอาชีพดังกล่าว เป็นต้นว่า มีความมั่งคั่งเพิ่มมากขึ้น มีความสะดวกสบายในการประกอบอาชีพมากขึ้น เช่น มีเงินในการซื้อเทคโนโลยีต่างๆมาใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม สถานภาพและมีตรภาพทางสังคมของผู้ย้ายถิ่นระยะสั้นในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงเพิ่มมากขึ้น เช่น ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนมากขึ้น ได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ศีลธรรมจรรยาเพิ่มมากขึ้น โดยวัดจากการไปทำบุญที่วัด การทำตามหลักพระพุทธศาสนา การให้เงินพ่อแม่ใช้ รวมไปถึงการมีความสะดวกสบายในการเดินทางมากขึ้น คือ มีรถจักรยานยนต์ มีรถยนต์ในการเดินทางมากขึ้น มีความอิสระ ขวัญ และกำลังใจมากขึ้น เช่น เป็นผู้นำกิจกรรมของหมู่บ้าน เป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่เพื่อนบ้าน

การเดินทางออกมาเร่ขายลอตเตอรี่ของกลุ่มชาวบ้านอีสานถือว่าเป็นการเดินทางออกมาประกอบอาชีพนอกชุมชนที่มีความคล้ายคลึงกับการเดินทางมาเร่ขายยาในลักษณะของการเดินทางมาทำมาหากินนอกชุมชนเป็นครั้งคราว แต่การขายลอตเตอรี่มีช่วงเวลาเดินทางค่อนข้างตายตัวคือ ช่วงก่อนลอตเตอรี่จะออกในวันที่ทุกวันที่ 1 และ 15 เดือน ตลอดจนการต้องแบกรับความเสี่ยงจากการลงทุนด้วยตนเอง แต่อย่างไรก็ตามอาชีพดังกล่าวก็มีประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องของผลจากการประกอบอาชีพสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มคนเหล่านั้น ซึ่งในการศึกษานี้จะทำการศึกษาประเด็นดังกล่าวนี้ เพื่อให้สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของคนเร่ขายยาสมุนไพรได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3) การปรับตัวของคนในชนบทโดยการนำสินค้าจากท้องถิ่นมาเร่ขายต่างชุมชน ต่างสังคม

ฐิติฤทธิ์ ฐาติ (2524) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “พ่อค้าวัวต่าง : ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ.2398-2503)” โดยต้องการให้การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการเขียนประวัติศาสตร์ของคนทำอาชีพนี้ที่ปัจจุบันไม่มีเหลืออยู่แล้ว เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่างๆ โดยเฉพาะความสะดวกสบายในการคมนาคมขนส่ง ทำให้อาชีพนี้ซบเซาและจางหายไป ในการศึกษาครั้งนี้ฐิติฤทธิ์ ได้กำหนดขอบเขตในการศึกษานับตั้งแต่ปี ค.ศ.1855 ซึ่งประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาริงกับประเทศอังกฤษ จนกระทั่ง ค.ศ.1960 รวมระยะเวลา 105 ปี เพื่อให้เห็นกระบวนการการเกิดขึ้นและสูญสลายของอาชีพนี้ โดยวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นและกระทบต่ออาชีพพ่อค้าวัวต่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์ทางการเมือง

พ่อค้าวัวต่าง เป็นกลุ่มชาวภาคเหนือที่ออกเดินทางเร่ขายของในช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนา เป็นการทำการค้าแบบเร่ขายของ โดยที่พ่อค้าวัวต่างเหล่านี้จะซื้อของจากหมู่บ้านหนึ่งไปขายอีกหมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งสร้างให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนขึ้น ในการเดินทางแต่ละครั้งจะเดินทางในลักษณะของคาราวานสินค้า ในการเดินทางแต่ละครั้งเป็นการเดินทางระหว่างเมืองต่อเมือง กองคาราวานต้องผ่านภูมิประเทศกันดาร สัตว์ร้าย และโจรผู้ร้าย ดังนั้นจึงต้องเดินทางรวมกันเป็นหมู่พวก เพื่อช่วยเหลือกันในการเดินทาง ภายในกองคาราวานก็มีการจัดระเบียบภายในเพื่ออำนวยความสะดวกดูแล ใน 1 กองคาราวาน ประกอบด้วย พ่อค้าวัวต่าง ประมาณ 3-5 คน พ่อค้าวัวต่างแต่ละคนอาจมีวัวต่างของตนประมาณ 10-60 ตัว วัวต่าง 10 ตัว ต้องมีคนควบคุม 1 คน ในการเดินทาง วัวต่างต้องเดินตามเป็นทิวแถว โดยมีหัวหน้าเป็นจำฝูงนำหน้า หลังจากเสร็จสิ้นภารกิจในการเดินทางแต่ละวัน พ่อค้าวัวต่างจะหยุดพักที่ “ปาง” โดยพ่อค้าวัวต่างต้องเลือกทำเลที่มีน้ำ หญ้าอุดมสมบูรณ์ ปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย สัตว์ป่า การนอนในเวลากลางคืนต้องมีเวรยามป้องกันอันตรายอย่างใกล้ชิด

ในส่วนของมุมมองของพ่อค้าวัวต่างที่มีต่อชุมชน/หมู่บ้านของตนนั้น ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าพ่อค้าวัวต่างยังคงยึดมั่นผูกพันกับชุมชนเดิมของตน โดยที่ตระหนักอยู่เสมอว่าการเดินทางเร่ขายของของตนเป็นไปเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว และไม่ปรารถนาที่จะไปตั้งถิ่นฐานนอกชุมชนเดิม เนื่องจากยังคงรู้สึกสำนึกผูกพันกับเครือญาติของตนเองอย่างเหนียวแน่น ทั้งนี้เหตุผลของการสิ้นสุดของอาชีพนี้ที่สำคัญ คือ การพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะถนนหนทางที่ดี ได้ลดทอนบทบาทของการทำการค้าอย่างนี้ลงเป็นอย่างมาก วัวต่างไม่สำคัญและไม่จำเป็นอีกต่อไปเพราะมีวิธีการที่ดีกว่า และการเข้ามามีบทบาทกลุ่มทุนขนาดใหญ่/พ่อค้าในเมือง

ที่เข้ามาครอบงำการค้าของพ่อค้าชาวนาที่มีเงินทุนน้อยกว่า ทำให้ท้ายที่สุดพ่อค้าวัวต่างซึ่งเป็นชาวนาต้องกลับมาใช้วิถีชีวิตในภาคเกษตร ทำไร่ ทำนา เพียงอย่างเดียว อีกครั้ง โดยมองว่าการทำนา ทำไร่คืออาชีพที่ตนถนัด ทั้งนี้ในส่วนของការวิเคราะห์และสรุปผลการศึกษาศุทธิย์ทำการวิเคราะห์เพื่อวิพากษ์รัฐบาลและกล่าวโทษการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความทันสมัยที่รัฐได้เปิดช่องทางให้แก่กลุ่มทุนที่มีอำนาจและเงินทองในสังคม และมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพวัวต่าง

จะเห็นได้ว่าความร้าวรานของพ่อค้าวัวต่างมีความคล้ายคลึงกับการเดินทางรอนแรมเร่ขายยาสมุนไพรของคนเร่ขายยาสมุนไพร ในลักษณะที่มีการเดินทางรอนแรมเพื่อขายสินค้าในพื้นที่ต่างๆ นอกจากนี้ผลการศึกษาศุทธิย์ในประเด็นของมุมมองของผู้ทำการค้ากับการยึดมั่นผูกพันกับชุมชนบ้านเกิดของตนถือว่ามีความน่าสนใจ เนื่องจากจะสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงมุมมองที่พิจารณาตนเองท่ามกลางความสัมพันธ์ในสังคมของคนที่มีการเดินทางออกจากชุมชนและมีโอกาสเรียนรู้สังคมอื่นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งประเด็นการศึกษานี้ ผู้ศึกษาจะทำการศึกษาในครั้งต่อไป เพื่อให้การอธิบายถึงการสร้างความหมายและวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่เร่ขายยาได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

โกมาตรา จึงเสถียรทรัพย์ ศึกษาชุมชนก๊วย หรือ Living on the Edge : Marginality and Contestation in the Kui Communities of Northeast Thailand (Komatra Chuengsatiansup, 1998) การศึกษามีประเด็นการศึกษาหลัก 2 ประเด็น คือ การศึกษาถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ทำให้ “ชาวก๊วย” ถูกทำให้เป็นชายขอบ ถูกกีดกัน และถูกทำให้อยู่ในสถานะที่อ่อนแอ และการศึกษาถึงการต่อสู้ของกลุ่มชาวก๊วยผ่านพลวัตของการต่อรองเชิงอำนาจของก๊วย โดยการที่ก๊วยสร้างความหมายใหม่ สร้างการตีความใหม่ และสร้างปริมณฑลของอำนาจอิสระ

โกมาตราได้วิเคราะห์ตรวจสอบการก่อความเป็นชายขอบของชาวก๊วยโดยสืบย้อนทางประวัติศาสตร์ โดยพยายามเชื่อมโยงว่าความเป็นชายขอบของก๊วยนั้นเป็นผลิตผลของการสร้าง/การเขียนประวัติศาสตร์อย่างไร พร้อมทั้งวิเคราะห์ว่าความเป็นชายขอบของก๊วยถูกสร้างและต่อต้านในกระแสการเมืองร่วมสมัยอย่างไร ซึ่งอธิบายว่าอำนาจของศูนย์กลางถูกสร้างขึ้นและดำรงอยู่ได้จากเทคนิคทางการเมืองนั่นคือ การแบ่งแยกกันและกัน (exclusion) อำนาจของศูนย์กลางถูกทำให้ชอบธรรมจากกลยุทธทางสัญลักษณ์ (symbolic scheme) ที่ซึ่งศูนย์กลางมีความได้เปรียบ และชายขอบถูกแบ่งประเภทเป็นคนนอก ปาเถื่อน และไม่ถูกนับเป็นพวก ต่อเรื่องการเมืองเรื่องการแบ่งแยกก๊วยได้สร้างพื้นที่ทางเลือกซึ่งเป็นวาทกรรมของตัวเอง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวก๊วยสามารถส่งเสียงบอกความต้องการของตัวเองและประกาศอัตลักษณ์ของพวกเขาได้ รวมทั้งการสร้างปริมณฑลของ

อำนาจอิสระของตนเอง อันสะท้อนให้เห็นการต่อต้านการครอบงำที่ศูนย์กลาง/การเมืองในระบบ กระทำต่อชุมชนกวย

โดยผ่านพิธีกรรม (ritual) ของตนเอง (โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับ “ช้าง” สัตว์ซึ่งถูกนิยามว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวกวย) รวมทั้งการนำช้างเข้ามาทำมาหากินในกรุงเทพฯ ของชาวกวยซึ่งเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของการต่อสู้ดิ้นรนของคนจนในชนบท แต่การเดินทางเข้ามาเมืองหลวงของช้างและคนในครั้งนี้อย่างกะล่อนและกล่าวหาจากคนในสังคมว่าเป็นการทรมานสัตว์ เป็นวิธีการที่ร้ายช้างและอาจก่อผลกระทบทำให้ช้างสูญเสียพันธุ์ และสังคม(โดยเฉพาะกลุ่มคนชนชั้นกลาง)มองว่า “ช้าง” คือ สัตว์ที่มีคุณธรรมสูง เป็นตัวแทนของความศักดิ์สิทธิ์ การมีบุญ มีอำนาจ และบารมี ดังนั้นชาวกวยจึงไม่สมควรที่จะนำช้างออกมาเร่ร่อนขอเงิน การกระทำของชาวกวยจึงถูกตำหนิจากสังคม โดยที่คนเหล่านั้นมองผ่านไม่เห็นถึงกระบวนการที่บีบคั้นให้ชาวกวยต้องเดินทางนำช้างออกมาเร่ร่อนเผชิญอันตรายในเมืองกรุง ตลอดจนความทุกข์ทรมานของชาวกวยที่ได้รับ

การศึกษาของโกมาตรมีประเด็นที่น่าสนใจที่ผู้ศึกษาจะประยุกต์เป็นประเด็นในการศึกษาในครั้งนี้อย่างยิ่ง คือ ประเด็นเกี่ยวกับ “ร่างกาย(ของคน)ชายขอบ” ในสายตาคนอื่น โดยเฉพาะคนที่อยู่ในศูนย์กลาง ไม่ว่าจะเป็น คนเมือง คนชั้นกลาง คนชนชั้นสูง โดยจะทำการศึกษา “ร่างกายของคนเร่ร่อนขายยาสมุนไพร” ในสายตาของคนอื่นที่คนเหล่านี้ปะทะสังสรรค์ด้วย โดยศึกษาผ่านการรับรู้จากความรู้สึกและประสบการณ์ของกลุ่มคนเหล่านี้

3.2 การทบทวนงานศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาร่างกาย

สำหรับการทบทวนงานศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาร่างกาย ผู้ศึกษาได้ทบทวนงานใน 2 ลักษณะ/ประเด็นหลักที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ คือ 1) การทบทวนงานศึกษาที่อธิบายถึงร่างกายในฐานะทุนกายภาพที่ถูกใช้เพื่อผลประโยชน์บางประการ ได้แก่ งานศึกษาเรื่อง การเรียนบัลเล่ต์ในสังคมไทย (จริยา ทรัพย์ชาตอนันต์ 2548), การศึกษาเรื่องรสนิยม ภาษาในสังคมไทยยุคบริโภคนิยม (สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ 2544), การศึกษาเรื่องผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนชายขอบ กรณีศึกษาฝ่ายราชินีไคล : หมู่บ้านแม่มูนม้นยีน 2 และ 3 (ศิริพร โคตะวินนธ์ 2543) และการศึกษาเรื่องวิถีชีวิตหนุ่มเจ้าสำอาง (นพวรรณ สุทธิศิลป์ 2548) และ 2) การทบทวนงานศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและการทำงาน ได้แก่ งานของซิลลิง ซึ่งให้ผลการศึกษาทบทวนดังนี้

1) การทบทวนงานศึกษาที่อธิบายถึง "ร่างกาย" ในฐานะทุนกายภาพที่ถูกใช้เพื่อ
ผลประโยชน์บางประการ

จรียา ทรัพย์ชาตอนันต์ (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่องความหมายและการสร้างร่างกายในการเรียนบัลเล่ต์ในสังคมไทย โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะทำความเข้าใจความหมายของการเรียนบัลเล่ต์ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงของตะวันตกที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย โดยใช้แนวคิดว่าด้วยการพิจารณาร่างกายในฐานะทุนร่างกาย/ทุนกายภาพ ผลการศึกษาของจรียาสะท้อนให้เห็นว่า ร่างกายแบบบัลเล่ต์เป็นทุนทางร่างกาย/ทุนกายภาพประเภทหนึ่งที่สามารถเป็นต้นทุนที่เจ้าของร่างสามารถนำไปใช้เพื่อหาผลประโยชน์ส่วนตน ทั้งนี้กว่าที่บุคคลจะได้ครอบครองหรือเป็นเจ้าของร่างแบบบัลเล่ต์นั้น เขาและเธอต้องลงทุนให้กับร่างนั้นๆ โดยนำพาร่างเข้าสู่กระบวนการแปลงร่างแบบบัลเล่ต์ อันได้แก่ การฝึกฝนร่างกายภายใต้กฎเกณฑ์ ไม่ว่าจะเป็นการกฎเกณฑ์ว่าด้วยกฎระเบียบในชั้นบัลเล่ต์ การดำเนินกิจกรรมตามตารางเวลาที่ครูบัลเล่ต์กำหนดให้อย่างเคร่งครัด รวมไปถึงการแต่งกายในแบบบัลเล่ต์ นอกจากนี้ร่างดังกล่าวยังต้องเข้าสู่กระบวนการปฏิบัติในชั้นเรียนบัลเล่ต์อย่างเคร่งครัด ไม่ว่าจะเป็นปฏิบัติตามตัวแบบ การเดินตามภาษาและท่าชุดของบัลเล่ต์ ตลอดจนการฝึกฝนเทคนิคการจัดการกับร่างกายในชั้นเรียน และการทำซ้ำในท่าเดินต่างๆ เพื่อความชำนาญจากกระบวนการที่เข้มงวดในกระบวนการแปลงร่าง/ร่างกายธรรมดาไปสู่ร่างแบบบัลเล่ต์ ส่งผลให้เจ้าของร่างนั้นได้ครอบครองร่างในแบบต่างๆที่ร่างบัลเล่ต์เป็นต้นทุนในการผลิต เป็นต้นว่า ร่างเชิงชีวิตะ ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพและความแข็งแรงของร่างกาย, ร่างเชิงเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับอาชีพและรายได้ที่นักบัลเล่ต์ได้รับ และร่างเชิงสังคม ที่ร่างบัลเล่ต์ได้สร้างตัวตนเฉพาะให้กับนักบัลเล่ต์ เช่น การเป็นเจ้าของร่างที่ดี ไม่มีส่วนเกิน ตลอดจนความคล่องตัวในการเคลื่อนไหว และการเป็นผู้มีบุคลิกดี

ศิริพร โคตะวินนธ์ (2543) ศึกษาเรื่องผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนชายขอบ กรณีศึกษาฝ่ายราชินีไคล : หมู่บ้านแม่มูนม้นยีน 2 และ 3 ได้สะท้อนให้เห็นประเด็นเกี่ยวกับการใช้ร่างกายของผู้หญิงเป็นทุน/เครื่องมือในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าวเมื่อผู้หญิงเข้าร่วมกระบวนการ ผู้หญิงได้สร้างและพัฒนายุทธวิธีในการต่อสู้ที่ตัวตนของผู้หญิงถูกนำมาใช้ในการต้อนั้นคือ การใช้ "ความเป็นหญิง" ในการต่อสู้ การศึกษาของศิริพรชี้ให้เห็นว่า แก่นนำผู้หญิงในขบวนการเคลื่อนไหวบางคนใช้ร่างกายของตนเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ต่อเรียกร้อง เช่น การแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าขาดๆ ไม่แต่งหน้า ไม่หวีผมปล่อยให้ผมเผ้ายุ่งรุงรัง เพื่อนำเสนอภาพของการเป็นคนจน คนทุกข์ ทำหน้าตา

ให้น้ำสงสาร พุดจาชื่อๆด้วยภาษาชาวบ้าน เพื่อให้รู้ว่าเป็นคนที่ทุกข์ ลำบากและมีปัญหาจริงถึงต้องมาต่อสู้อย่างนี้จะทำให้คำพูดของผู้หญิงสื่อความหมายในลักษณะของความน่าเชื่อถือ จริงใจ ถ้าลำบากไม่จริง เดือดร้อนไม่จริงคงไม่มา นอกจากนี้การใช้น้ำตาก็เป็นอีกหนึ่งกลยุทธ์ที่ผู้หญิงใช้ต่อสู้แต่น้ำตาดังกล่าวมิใช่การแสดง หากแต่เป็นน้ำตาที่เกิดจากภาวะกดดันที่ผู้หญิงเผชิญ ในบางสถานการณ์น้ำตาของผู้หญิงช่วยคลี่คลายสถานการณ์ตึงเครียดได้ เนื่องจากน้ำตาจะทำให้คนอื่นเห็นใจ สร้างความน่าสงสาร พร้อมทั้งสร้างจุดสนใจแก่สื่อมวลชนซึ่งมีผลต่อการนำเสนอข่าวสารให้สังคมรับรู้

สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์ (2544) ได้ทำการศึกษาเรื่องรสนิยม ภาษาในสังคมไทยยุคบริโภคนิยม โดยสมรักษ์ได้ให้ความสนใจศึกษา รสนิยม ในฐานะภาษาสังคมที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมและความเชื่อของคนในสังคม โดยมองว่าการเกิดขึ้นของ รสนิยม มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งในลำดับแรกสมรักษ์ทำการสืบค้นประวัติศาสตร์ของการปรากฏขึ้นของคำว่า รสนิยม เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปของ รสนิยม ในส่วนนี้สมรักษ์นำเสนอว่า รสนิยมเป็นคุณสมบัติที่ไม่เกี่ยวข้องกับความสามารถและคุณสมบัติในการทำงานหน้าที่ของบุคคล แต่เกี่ยวข้องกับส่วนที่เป็นเวลาว่าง (leisure) มากกว่า นอกจากนี้การนิยามรสนิยม ขึ้นอยู่การอบรมและสังคมที่แวดล้อม จึงทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคม รสนิยมจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการแบ่งกลุ่มทางสังคม การเข้าสู่กลุ่มจึงต้องมีการปรับดัดแปลงตนเองให้มีคุณสมบัติสอดคล้องกับเกณฑ์ที่กลุ่มสังคมในต้องการ ส่งผลทำให้ผู้คนสามารถเลื่อนชนชั้นได้ อันมีนัยแสดงถึงความสั่นคลอนเกณฑ์การแบ่งชนชั้นแบบเก่า เจ้า – โพร ทั้งนี้รสนิยมในฐานะภาษาสังคมมีกฎเกณฑ์ที่รองรับมันอยู่ ซึ่งกฎเกณฑ์ดังกล่าวสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพสังคมในแต่ละมิติของเวลา โดยเฉพาะเมื่อสังคมเคลื่อนตัวเข้าสู่การเป็นสังคมบริโภค เศรษฐกิจในระบบตลาดแบบใหม่ mass product เกิดการขยายตัวอย่างต่อเนื่องทำให้การบริโภคเป็นกิจกรรมของมวลชน สร้างให้เกิดการต่อสู้แย่งชิงพื้นที่ซึ่งนำพาพฤติกรรมของรสนิยมที่ดีและสูง

พร้อมกันนี้สมรักษ์ได้หยิบยก “การแต่งกาย” ขึ้นมาเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นการต่อสู้แย่งชิงการขึ้นำการนิยามความหมายรสนิยมที่ดีในการแต่งกายในสังคมไทย การแต่งกายจึงเป็นพื้นที่ในการแสดงออกถึงภาพลักษณ์ทางสังคม เพราะสะท้อนให้เห็นถึงการแสดงออกถึงการควบคุมธรรมชาติของร่างกายและจิตใจเป็นสิ่งที่ได้รับการยกย่องในสังคม สังคมที่ใกล้ชิดศูนย์กลางอารยธรรมมากเท่าไรก็ยิ่งเคร่งครัดในการควบคุมร่างกายของตนเองมากเท่านั้น ในขณะที่ชาวบ้านชาวป่าที่ห่างไกลจะละเลยการควบคุมร่างกายและการแต่งกายตามกฎระเบียบที่ศูนย์กลางกำหนด

จึงถูกจัดว่าต่ำและเถื่อนดิบ การแต่งกายจึงไม่ได้มีเพียงประโยชน์ใช้สอยเท่านั้น แต่ใช้สื่อภาษาถึงกันได้ อีกหนึ่งข้อค้นพบที่สมรัชนีนำเสนอไว้อย่างน่าสนใจคือ เสนอว่าแม้ระบบการผูกขาดทุนทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมจะยังมีอยู่และเอื้อสิทธิประโยชน์ต่อคนจำนวนไม่มากนัก แต่กลไกของตลาด และการกลายเป็นหนึ่งเดียวกันของโลกส่งผลให้เกิดพื้นที่ว่างที่คนหรือกลุ่มคนที่เคยด้อยโอกาสในสังคมมีเวทีแสดงออก

นพวรรณ สุทธิศิลป์ (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่องวิถีชีวิตหนุ่มเจ้าสำอาง (Metrosexual) ซึ่งหมายถึงผู้ชายซึ่งมีลักษณะพิเศษ คือ อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่ มีการศึกษาและฐานะดี ดูแลเอาใจใส่ตัวเองอย่างพิถีพิถัน สนใจในเรื่องแฟชั่นและความสวยงาม มีวิถีชีวิตและรสนิยมเหมือนผู้หญิง แต่เป็นผู้ชายมิใช่เกย์ ประเด็นที่นพวรรณศึกษา คือ การแสดงออกซึ่งตัวตน และวิถีชีวิตในแง่มุมต่างๆ ของหนุ่มเจ้าสำอาง เป็นต้นว่า วิถีชีวิตด้านการบริโภค วิถีชีวิตด้านการพักผ่อน วิถีชีวิตด้านการทำงาน และมุมมองเรื่องเพศ งานศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงวิถีการบริโภคที่เปลี่ยนไปของผู้ชาย ซึ่งเดิมผู้ชาย/เพศชายถูกมองว่ามีตำแหน่งแห่งที่ของการเป็นผู้ผลิตในระบบการผลิตและการบริโภค แต่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมจากโลกในยุคทุนนิยมยุคต้นสู่ทุนนิยมโลกาภิวัตน์ได้สะท้อนให้เห็นการปรากฏกายของหนุ่มเจ้าสำอาง ชายซึ่งเป็นผู้บริโภคในกระบวนการผลิตและการบริโภค โดยที่เป็นการบริโภคสินค้าและบริการที่มีลักษณะสนองความต้องการของผู้หญิง แง่มุมของการศึกษาสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของหนุ่มเจ้าสำอางเหล่านี้ที่ให้ความสำคัญกับการจัดการร่างกายไม่ว่าจะเป็น การแต่งกาย การเข้าฟิตเนสออกกำลังกาย การเข้าใช้บริการคลินิกหน้าใส เพื่อเข้าโปรแกรมขัดหน้าใส การใช้ครีมหน้าขาว เพื่อสร้างร่างกายในแบบที่สะท้อนตัวตนและเอกลักษณ์ ผ่านการบริโภค เช่น การเลือกใช้ของมีกลิ่น ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิต เช่น การทำงาน หรือการใช้ชีวิตในกลุ่มเพื่อน พร้อมกันนี้การศึกษายังสะท้อนให้เห็นว่าหนุ่มเจ้าสำอางเหล่านี้ได้พยายามสร้างและรักษาแบบแผนการดำเนินชีวิตของตนเองไว้ เพื่อรักษาความแตกต่างของตนเองท่ามกลางผู้อื่น หรือการผนวกตนเองเข้ากับกลุ่มสังคมที่มีแบบแผนการบริโภคและวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน ภาพลักษณ์ ตัวตนของหนุ่มเจ้าสำอางจึงเต็มไปด้วยความหลากหลาย และไม่ได้มีเพียงหนึ่งเดียวเช่นภาพลักษณ์ความเป็นชายแบบอดีตที่ต้องเข้มแข็ง กล้าหาญ เป็นผู้นำ เป็นต้นว่า หนุ่มเจ้าสำอางมีภาพลักษณ์แบบหุ่นนักกีฬา มีกล้ามเนื้อ หรือบางคนก็นิยมผิวขาวผ่อง และร่างกายผอมเพรียวคล้ายผู้หญิง

งานศึกษาทั้ง 4 ชิ้นทำให้เห็นถึงกระบวนการทางสังคมที่หลากหลายในการการสร้างร่างกาย/ร่างกายของผู้คน เพื่อให้ร่างกายนั้นเป็นเครื่องมือนำพาเจ้าของร่างไปยังจุดหมายปลายทาง โดยที่งานศึกษาของสมรัชนีในส่วนของการสืบย้อนประวัติศาสตร์ของคำว่า รสนิยม ในสังคมไทย

ทำให้มองเห็นพัฒนาการของการสถาปนาความหมายของภาษาสังคมดังกล่าว จากเดิมที่ถูกผูกขาดด้วยชนชั้นสูง แบบเจ้านาย แต่เมื่อโลกเคลื่อนตัวเข้าสู่การเป็นสังคมบริโภค การผลิตแบบมวลชนทำให้การแบ่งสังคมเป็นชนชั้นที่ตายตัวถูกทำลาย และพรวามัว พร้อมกับความพรวามัวนั้น การนิยามรสนิยมจึงมิได้ผูกขาดกับชนชั้นเจ้านายอีกต่อไป ส่วนการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ การแต่งกาย ได้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการที่ผู้คนลงทุน หรือใส่ความหมายทางวัฒนธรรมบนร่างของตน ซึ่งคล้ายคลึงกับการที่ผู้คนสมัครเข้าเรียนบัลเล่ต์ในชั้นเรียนบัลเล่ต์ที่เข้มงวด การใช้ “ความเป็นหญิง” และการแต่งกาย ตลอดจนการทำตัวให้ทรุดโทรม แลดูเป็นคนยากจน คนที่ลำบากจริงๆของผู้หญิงในกระบวนการต่อสู้กรณีปัญหาฝ่ายราศีไศล หรือการขัดหน้า เพื่อความขาวและใสของเหล่าหนุ่มเจ้าสำอาง ล้วนเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการสร้างร่างกายให้เป็นทุนดังที่เจ้าของร่างนั้นๆต้องการได้เป็นอย่างดี

2) การทบทวนงานศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและการทำงาน

ซิลลิง ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและการทำงาน (2005:73-100) โดยซิลลิงมองว่างานและร่างกายมีความสัมพันธ์กันในหลายลักษณะ เป็นต้นว่า

1) waged labour คือ การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและงานว่ามีความสัมพันธ์แบบเป็นทางการ ซึ่งเป็นการทำงานตามกำหนดเวลา (clock time) ดังเช่น การทำงานของพนักงานในโรงงานในยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรม

2) body work เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง ร่างกาย และการทำงาน ที่แรงงานทำงานเพื่อร่างกายของตนเอง คือ เพื่อให้อยู่รอดและมีหน้าที่อย่างเหมาะสม ทั้งนี้มีการแบ่ง Body work ออกเป็น

2.1) job -related body work คือ การปรากฏขึ้นของความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการในที่ทำงาน แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวถือเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานที่เป็นภาระงานหลักให้ลุล่วงไปได้ เช่น การจัดกิจกรรมเพื่อการผ่อนคลายในสถานที่ทำงาน ส่งผลให้คนทำงานมีสุขภาพจิตที่ดี ซึ่งมีผลต่อการทำงานที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2.2) cultural body work คือ การทำงานที่ปัจเจกบุคคลแสดงตนเองในแบบที่เป็นการยอมรับถึงการเป็นองค์ประธานในชีวิตประจำวันนั้นคือการที่สามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้นั่นเอง งานในลักษณะเช่นนี้เป็นเหมือนกระจกสะท้อนบางสิ่งที่เป็นรูปแบบของการแสดงตัวตน (self-presentation) ที่เกิดขึ้นในงานซึ่งไม่ได้ถูกครอบงำโดยเงินตราหรือเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว เช่น การทำงานของคนทำงานศิลปะ

2.3) reproductive body work เป็นการทำงานของบุคคลหนึ่งซึ่งทำให้กับบุคคลอื่นๆในลักษณะของการทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกายหรือความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีพ เช่น การดูแลร่างกาย การเตรียมอาหาร การดูแลทางอารมณ์ ซึ่งงานในลักษณะนี้ส่วนใหญ่เป็นงานที่สังคมมอบให้เป็นหน้าที่ของผู้หญิง

อย่างไรก็ตามซิลลิงก็ตระหนักดีว่าการแบ่งเช่นนี้เต็มไปด้วยความคลุมเครือ ความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและงานในแต่ละลักษณะ/รูปแบบ มีความทับซ้อนกัน เป็นต้นว่า sexualized reproductive work ได้รับการพัฒนาโดยเฉพาะในอุตสาหกรรม เช่น บริการหญิงในผับ การแต่งกาย และพฤติกรรมที่ยั่วเย้ากับลูกค้า เหล่านี้ทำให้เส้นแบ่งระหว่าง waged labour และ body work ไม่ชัดเจน

นอกจากนี้ซิลลิงได้พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและการทำงานออกเป็นยุคสมัยซึ่งแบ่งตามกระบวนการผลิตสินค้า โดยแบ่งได้เป็น

1) Pre-industrial ในยุคนี้พื้นที่ในการทำงานคือบ้าน และถือได้ว่าเป็นงานในฐานะ productive และ reproductive อยู่รวมกัน ระยะเวลาของการทำงานขึ้นอยู่กับฤดูกาล และแสงสว่างตามธรรมชาติ

2) Industrialization พื้นที่ในการทำงานแบบอุตสาหกรรมถูกประกอบสร้างขึ้นด้วยการบังคับทางกายภาพ (physical coercion) คือ การจัดการในเรื่องของพื้นที่และเวลาเสียใหม่ ซิลลิงมองว่าการบังคับทางกายภาพดังกล่าวคล้ายคลึงกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และเวลาในแบบของคักรคุก หรือสถานดัดสันดาน ดังที่ฟูโก (Foucault อ้างใน Shilling: 2005) เสนอว่าการจัดการ “พื้นที่และเวลา” ได้เน้นให้เห็นถึงการปิดล้อมร่างกายในโรงงาน เพื่อจะจำกัดงานในพื้นที่เฉพาะ ส่วนพื้นที่ที่สามารถมองเห็นได้เป็นพื้นที่ของนายจ้าง การจัดการพื้นที่ในโรงงานจะแยกคนงานออกเป็นส่วนๆ เพื่อลดความเป็นสังคมของกลุ่มคนงาน ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ไม่ผูกพันกัน อันส่งผลทำให้เกิดความเป็นกลางระหว่างกลุ่มที่แตกต่างกัน (คือ ไม่มีการเข้าข้างกัน เนื่องจากไม่ได้เป็นพวกเดียวกัน) พร้อมทั้งเป็นการทำลายพลังในการรวมกลุ่มของแรงงานลง

ส่วนในเรื่องของ “เวลา” นาฬิกา คือ ผู้กำหนดจังหวะของร่างกายในการทำงาน และยังเป็นมาตรวัดที่สำคัญของผลผลิต ที่แรงงานเป็นผู้ทำขึ้นมาว่ามีประสิทธิภาพเพียงใด (เช่น จำนวนสินค้าที่ผลิตได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด) เวลาจึงเป็นผู้กำหนดความเหมาะสมของบุคคลในฐานะที่เป็นแรงงานไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ เพศ อายุ ความแข็งแรง ทั้งนี้เพื่อให้การใช้เวลาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดในการทำงาน ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า “พื้นที่และเวลา” เป็นสิ่งที่เปลี่ยนรูปร่างกายของแรงงาน (reforming bodies) ด้วยความต้องการในการผลิตสินค้าในโครงสร้างการผลิต วิธีการ

ผลิตแบบนี้เกิดขึ้นและแข็งแกร่งโดยกระบวนการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ นั่นคือ การผลิตในระบบฟอรัลด์ หรือ Fordist mass production ในกระบวนการผลิตนี้ ร่างกายของมนุษย์ถูกพิจารณาในฐานะเครื่องจักร หรือการเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการผลิตแบบวิทยาศาสตร์

3) Post-Fordist หรือการผลิตในยุคหลังการผลิตในระบบฟอรัลด์ เกิดขึ้นจากวิกฤติในกระบวนการผลิตในระบบฟอรัลด์ที่ทำให้เกิดการลดลงของการผลิต การว่างงาน วิกฤตินี้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของแบบแผนการบริโภคและผลกระทบของสินค้าราคาถูกลงจากฟันทะเล Post-Fordist พัฒนาค้นพื้นฐานความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เช่น คอมพิวเตอร์ การพัฒนานี้ส่งผลต่อประสบการณ์ ต่อร่างกายแรงงาน ก่อให้เกิดการเป็นปัจเจกอย่างสุดขั้ว และสร้างให้เกิดการเพิ่มขึ้นของความสำคัญของภาพลักษณ์และตัวตนของตัวตนในสถานที่ทำงาน บุคคลจะพยายามสร้างตัวตน ภาพลักษณ์ให้เหมาะสมสัมพันธ์กับประสิทธิภาพและความสามารถในการผลิต การทำให้น้ำตาตกเป็นเด็กเป็นสิ่งที่ต้องการ ในทางตรงกันข้ามในด้านวัฒนธรรมการมีอายุหมายถึงความฉลาด แต่ในทุนนิยมตะวันตก การมีอายุมากเป็นสัญญาณของการหมดเรี่ยวแรง ไร้ความสามารถ แรงงานต้องรักษาความเป็นเด็กไว้เท่าที่จะทำได้ ซึ่งนั่นต้องการการควบคุมตนเอง ความเป็นเด็กยังหมายถึงการพร้อมเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงได้ง่าย ซึ่งเหมาะสมกับระบบเศรษฐกิจในแบบ Post-Fordist

การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง “ร่างกาย และ การทำงาน” ของซิลลิง ได้อธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ที่ทั้ง 2 ส่วนกระทำต่อกัน ในด้านหนึ่ง ร่างกาย ถูกควบคุมด้วย งานและการทำงาน จนทำให้ได้รูปลักษณ์ ลักษณะ ตัวตนของคนในรูปแบบหนึ่ง แต่ในอีกด้านหนึ่ง ร่างกายของคน ก็ส่งอิทธิพลต่องานและการทำงานในทำนองที่ว่าตัวตนของคนทำงานปรากฏอยู่ในงานนั้นหรือการสร้างงานในลักษณะที่มีความเฉพาะตัวตามลักษณะของ ร่างกาย/คนที่สร้างงานดังกล่าว